وتووێژ لەگەڵ مامۆستا ئەمیری حەسەن پوور سەبارەت بە جینۆساید … سازدانی:علی محمود محمد

گەڕان بە دوای حەقیقەتە مێژووییەکان و نەترسان لە وتنی ڕاستییەکان ئەرکی ڕۆشنبیرانە ،بۆخوێندنەوەیەکی گشتگیر لەسەر پرسی جینۆسایدی کورد چاوپێکەوتنێکی تێرو تەسەلمان لە گەڵ مامۆستا ئەمیری حەسەن پوور ئەنجامداوە.

)) ئەمیر حەسەنپوور لە 1943 لە مەهاباد هاتە دنیا و لەوێ خوێندنی سەرەتایی وناوەندیی تەواو کرد و لە زانکۆی تاران درێژەی بە خوێندنی دا. لە پێشدا، زمان و ئەدەبی ئینگلیسی و دوایە زمانناسی خوێند. لە 1972 بۆ درێژەدان بەو خویندنی چوو بۆ ئەمریکا و لە 1989 دوکتورای راگەیاندنی تەواو کرد و لە ساڵی 1987 تا ئێستە لە کانادا لە زانکۆکانی ویندسۆر و کنکۆردیا و تورانتو خەریکی دەرس کوتن و لێکۆڵینەوە بووە. یەکێک لە نووسراوەکانی، کتێبی "ناسیۆنالیسم و زمان لە کوردستان، 1985-1918" ە کە بە ئینگلیسی بڵاوبۆتەوە و وەرگێڕدراوەتە سەرتورکی((.

پرسیار 1: بەڕێز مامۆستا سەرەتا چەند ساڵێکە بە تایبەت لە دوای دامەزراندنی چاودیری کوردۆساید لە رواری 2002-1-6ەوە، کارکردن لەسەر دۆسیەی تاوانە گەورەکان "جینۆساید، تاوانی دژ بە مرۆڤایەتی، تاوانی جەنگ" گرنگی پەیدا کردووە، ئێوە ئەم گرنگی پێدانە لە ئاستی بەرفراوان بۆ ناساندنی دۆزی جینۆساید چۆن هەڵدەسەنگێنن؟

وەڵام: مێژوونووسێکی جینۆساید، مارک لێڤین، دەڵێ ناوچەی "عەنەدۆڵی ڕۆژهەڵات" کە هەرمەنستانی کۆن و کوردستان دەگرێتەوە دەبێ وەک "مەڵبەندی جینۆساید" بناسین. لەو مەڵبەندەدا، لە ئاخر ساڵانی سەدەی نۆزدەوە تا ئێستا دەوڵەتی عوسمانی و کۆماری تورکییە و دەوڵەتی عێراق ئەو سێ چەشنە جینایەتەیان لە دژی گەلانی هەرمەنی و ئاشۆری و کورد کردووە – "جینۆساید"، "جینایەتی شەڕیی" و "جینایەتی دژی مرۆڤایەتی". لەگەڵ ئەوەشدا دەوڵەتانی ناوچە

کۆنوانسیۆن و پرۆتۆکۆڵە ناونەتەوەییەکانیان لە دژی دەستێوەدانی ئەو جینایەتانە پەسند و ئیمزاکردووە، هەر کاتێک ویستییان ئەو پەیمان و بەڵێنیانە فەرامۆش دەکەن و دەستدەکەن بەو جینایەتانە. مارک لێڤین دەڵێ لەو مەڵبەندەدا، جێنۆساید قاعیدەیە نەک ئیستیسنا. ئەزموونی مێژووی ناوچە لە ئاخری سەدەی نۆزدەوە تا ئێستە دوروست بوونی ئەو لێکدانەوەی دەرخستووە.

بە داخەوە، وشیاری، زانیاری، زانست، و لێکۆڵینەوە سەبارەت بەو جینایەتانە لە فەرهەنگی سیاسی کوردستان و ناوچەدا زۆر کەم بووە. رەنگە کەم کەس ئەوە بزانێ کە هێشتا پێشنووسی کۆنوانسیۆنی دژی جێنۆساید لە "نەتەوە یەکگرتووەکان"دا وتووێژی لێدەکرا و پەسند نەکرابوو کە دەستەی نوێنەری کورد لەو داخوازییانە کە لە 29ی نوامبری 1948 پێشکەشی سکرتێری گشتی نەتەوە یەکگرتووەکانی کرد، وشەی جێنۆسایدی دەکارهێنا و سەرنجی ئەو رێکخراوەی راکێشا بۆ جێنۆسایدی گەلی کورد. پازدە ساڵ دوایە، هەواڵێکی هەرە گرینگی رۆژنامە و رادیۆکانی دنیا لە هاوینی 1963دا ئەوە بوو کە کۆماری مەغوولستان و یەکێتی سۆڤیەت دەوڵەتی عێراقیان تاوانبارکرد کە خەریکی جێنۆسایدی گەلی کوردە. مەبەستم لە ئاماژەکردن بەو دوو رووداوانە ئەوەیە کە بڵێم سەرباقی ئەوەی باسی جێنۆسایدی گەلی کورد لە مێژە هاتووەتە گۆڕێ، ئاگاهی سەبارەت بەو جێنایەتە زۆر کەم بووە.

پڕۆژەی ئەنفالی ریژیمی بەعس دەکرا لە سەرەتاوە وەک جێنۆساید بناسرێ بەڵام حیزبەکان ئەو زانیارییە و وشیارییەیان نەبوو کە ئەو ریژیمە تاوانبار بە جێنۆساید بکەن. لەو دەولەتانەی کە دەستیان لە کاروباری ناوچەدا بوو، لە دەزگای حکوومەت سەرێک کۆمار رەیگان لە ئەمریکا ئەنفال و هەڵەبجە وەک پڕۆژەی جێنۆساید باسی لێکرا بەڵام لە بەر بەرژەوەندیی سیاسی و عەسکەری و ئابووری گوێی خۆیان لێ ئاخنی (لە چەند ساڵی رابردوودا "سامانتا پاور" و چەند لێکۆڵەرەوەی دی ئەو باسەیان تۆمارکردووە).

لەگەڵ ئەوەشدا ئێستە زۆرتر لە جاران بایەخ دەدرێ بە باسی ئەو سێ جینایەتانە و هێندێک دەسکەوتی باش هەیە، من پێموایە هێشتا هەنگاوە سەرەتاییەکانیش بۆ بڵاوکردنەوەی وشیاری و رێگرتنی ئەو جینایەتانە هەڵنەگیراوە.

UNITED NATIONS

GENERAL ASSEMBLY

Distr.
GENERAL

A/5429
2 July 1963
ENGLISH
ORIGINAL: RUSSIAN

Eighteenth session

MONGOLIA: REQUEST FOR THE INCLUSION OF AN ITEM IN THE PROVISIONAL AGENDA OF THE EIGHTEENTH SESSION

THE POLICY OF GENOCIDE CARRIED OUT BY THE GOVERNMENT OF THE REPUBLIC OF IRAQ AGAINST THE KURDISH PEOPLE

Cable dated 29 June 1963 from the Minister for Foreign Affairs of the Mongolian People's Republic, addressed to the Secretary-General

I am instructed by the Government of the Mongolian People's Republic, in accordance with rule 13 of the rules of procedure, to request the inclusion in the provisional agenda of the eighteenth session of the United Nations General Assembly, as an item of an important and urgent character, of the question "The policy of genocide carried out by the Government of the Republic of Iraq against the Kurdish people".

In accordance with rule 20 of the rules of procedure of the General Assembly, an explanatory memorandum is annexed hereto.

نامەی حکوومەتی کۆماری گەلیی مەغوولستان بۆ رێکخراوەی نەتەوە یەکگرتووەکان لە 2 ی مانگی 7ی 1963. لەو نامەیەدا، داوا کراوە کە باسی "سیاسەتی جینۆسایدی حکوومەتی کۆماری عێراق لە دژی گە لی کورد" بخرێتە نێو ئەجێندای کۆبوونەوەی گشتی نەتەوە یەکگرتووە کان

پرسیار 2: دادگای باڵای تاوانەکانی ئێراقی تاوانی ئەنفالی وەك تاوانی جینۆساید ناسی، کەچی تاوانی هەڵبجەی سە رە تا وەك تاوانی دژ بە مرۆڤایەتی ناساند، ئەگەر بۆشاییەك لە پرۆسە ی دادگا هەبێت کامانەن؟

وەڵام: من ئێستە دەرفەتی پێداچوونەوەی تەواوی کارنامەی ئەو دادگایەم نییە، بەڵام دەتوانم بە کورتی بڵێم کە کاری دادگا هەتا بڕێی خراپ و نادوروست بوو. محاکەمەکردنی سەدام و دەستەودەیارێکەی فرسەتێکی مێژوویی بوو بۆ گەلانی ناوچە بۆ بەربەرەکانی کردنی ئەو سێ جینایەتانەی، بۆ ئەوەی سەرێکی حکوومەتێک و حیزبێکی بە دەسەڵات بە تاوانی ئەو جینایەتانە دادگایی بکرێن، و لە ئاکامی ئەو محاکەمەدا، هەم خەڵك وشیاری زۆرتر وەدەست بخەن و هەم کاربەدەستان و حیزبە حاکمەکان، لە ئێستە و لە داهاتوودا، لە عێراق و لە دەرەوەی عێراق، بپرینگێنەوە یان

بەلانی کەمەوە بزانن کە لەوانەیە رۆژێک بێ کە تاوانبار و تەنبێ بکرێن.

بە بەرژەوەندیی ئەمریکا و حاکمە تازەکانی بەغدا، سەدام و دەستەودەیارەی زۆر بەپەلە محاکەمە و ئیعدام کران. ئەو بەرژەوەندییە تەنیا بارودۆخی شەڕیی و ئەمنییەتیی و عەسکەریی عێراق نەبوو. ئەگەر ئەمنییەتیش هەبا کێشەکەیان شرت و گوم دەکرد. ئەو سێ جێنایەتانە زۆر باون و زۆرتر حکوومەتەکان دەیکەن بەڵام هێزی غەیرەحکوومەتیش ئێستە زیادتر لە جاران دەستی پێدادەنێ. حکوومەتەکان نایانەوێ لە هێچ وڵاتێک دەم و دەزگای رابەریی (سەرۆک وەزیر، سەرۆک کۆمار و حیزبە حاکمەکان) و بونیادی دەوڵەت تاوانباربکرێن و دەیانەوێ بڕوای خەڵک بە دەوڵەت و دەزگای دەوڵەتی بەتین بمێنێ (وەک لە تورکییە کە دەوڵەت بە بونیادێکی موقەدەس دادەندرێ). ئەو دەوڵەتانە دەیانەوێ مافی جێنۆسایدکردن بۆ خۆیان بپارێزن. دەوڵەتی ئەمریکا، کە خۆی بە هەرە دێمۆکرات دادەنێ، لە دەست تێوەدانی ئەو جینایەتانە لە زۆر دەوڵەتە دیکتاتۆرییەکان لەپێشترە. ئەگەر ریژیمی بەعس هەر لە چوارچێوەی عێراقدا ئەو جینایەتانەی دەکرد، ئەمریکا لە سەرانسەری دنیادا کردوویەتی، بۆ وێنە کوشتاری گەلە بوومییەکان، بۆردمانی هێرۆشیما و ناگازاکی، بۆردمانی کیمیاوی ویەتنام، ئەشکەنجەی زیندانیان لە ئەبوو غرەیب و گوانتانامۆبەی. جا سەیر نییە کە ئەمریکا سی و شەش ساڵی پێچوو هەتا کۆنوانسیۆنی جێنۆسایدی نەتەوە یەکگرتووەکان پەسند بکا و کاتێکیش کردی ئەوەندەی شەرت و مەرج بۆ دانا کە هێچ قوربانیێکی ئەو جینایەتانە نەتوانێ تاوانباری بکا و بیباتە دادگا. ئێستەش کە نەتەوە یەکگرتووەکان دوای چەند سال حەولدان بۆ دامەزراندنی "دادگای جینایی نێونەتەوەیی" لە ساڵی 1998دا قانوونی ئەو دادگایەی بۆ دەنگدان ئامادەکرد، 120 دەوڵەت پەسندیانکرد،21 دەوڵەت دەنگیان نەدا، و تەنیا 7 دەوڵەت دژایەتییان کرد – ئەمریکا، عێراق، ئێسرائیل، لیبی و چین و قەتەر.

جا سەیر نییە کە ئەمریکا نەیویست دادگایێکی رێکووپێک و لێهاتوو سەدام و حیزبەکەی محاکەمە بکا. ئەگەر ئەوە کرابا، ئەمریکا خۆی و دەستەودەیارەکانی، تورکییە و ئیسرائیل کە هەر رۆژ ئەو جینایەتانە دەکەن، و هاوپەیمانە ئورووپاییەکانی تووشی کێشە دەبوون. حاکمانی تازەی بەغداش، کە خۆیان قوربانی ئەو جینایەتانە بوون، ئەوەیان هەست پێدەکرد کە، وەک حاکم، خۆشیان پێویستیان بەوە دەبێ کە ئەو جینایەتانە بکەن و زوو سەدامیان بە تاوانی جینایەتی دوجەیل شرت و

گوم کرد و کۆتاییان بە دادگا هێنا. من ئەوە وەک پیلانێک لە دژی گەلانی ناوچە و لە دژی قوربانیکراوانی ئەنفال و جێنۆسایدی گەلی هەرمەنی و ئاسۆری و فلستینی دادەنێم. دەوری رابەرایەتی کورد و رۆشنبیر و چالاکی سیاسیش زۆر جێی سەرنجە.

پرسیار 3:ئایا دەتوانین ڕەگەزەکانی جینۆساید بە پێوەری جیهانی لە تاوانەکانی هەڵەبجە و ئەنفال بدۆزینەوە,وەك پشتیوانییەك بۆ بە جیهان ناساندنی تاوانەکە,ئەگەر لەمبارەیەوە ڕونکردنەوەیەکی زیاترتان هەبێت؟.

وەڵام: ئەگەر بێتوو کۆنوانسیۆنی جێنۆسایدی 1948 بکەین بە بنچینەی تێگەیشتنی جێنۆساید، دەبێ بڵێم کە جێنۆساید تەنیا دڕندەیی و بێبەزەیێتی لە زەبروزەنگی شەڕدا نییە. بە پێوەری ئەو کۆنوانسیۆنە (مادەی دوو)، بۆ ئەوەی جینایەتێک وەک جێنۆساید بناسرێ دەبێ مەبەست یان نییەتی جینایەتکەرەکە ئەوە بێ کە یەک گرووپی نەتەوەیی، قەومیی، رەگەزیی، یان ئایینی لە ناوبەرێ جا چ تەواوی گرووپەکە بێ یان بەشێکی. هەروەها پێویستە ئەو لەناوبردنە لەبەر نەتەوەیی بوون، قەومی بوون، رەگەزیی بوون یان ئایینی بوونی ئەو کەسانەبێ کە لە ناویان دەبەن. بۆ وێنە ریژیمی بەعس ئەگەر کوردی بە بیانووی “جیاوازیخوازی” یان بڕوای سیاسی (وەک کۆمۆنیست بوون، لیبرال بوون و هتد) کوشتبا، بە گوێرەی کۆنوانسیۆنی 1948، ئەو کوشتارە جێنۆساید لەقەڵەم نەدەدرا. بەڵام ئەگەر کوردی لەبەر کوردبوون کوشتبا، جینایەتەکەی وەک جێنۆساید حیسابدەکرا. ئەوەش کەم وکووڕییێکی ئەو کۆنوانسیۆنەیە کە زۆریش رەخنەی لێگیراوە (هەر بۆیە کۆکوژی زیاتر لە نیو ملیۆن کۆمۆنیست لە ئەندۆنێزی لە ساڵانی 1965-1966 وەک جێنۆساید داناندرێ. جا ئەو مەبەستە (لە ناوبردنی بە تێکڕایی یان بە بەشێک) تەنیا بە کوشتنی دڕندانە و لەبرسان کوشتن پێک نایە. بۆ وێنە هەر ئەو مادەی دووهەمە جوێکردنەوەی منداڵ لە دایک و بابی (کە مەبەستی گۆڕینی زمان و کوولتوورە) بە جێنۆساید دادەنێ. ئەگەر مەبەستی حیزبی بەعس ئەوە بووبێ کە بەشێک یان تەواوی گەلی کورد، لە بەر کوردبوون، لەناوبەرێ دەکرێ بە جێنۆساید دابنێین. لەگەڵ ئەوەشدا، حیزبی بەعس، بە پێچەوانەی ریژیمی کەمالیستی تورکییە، دانی دەنا بە بوونی کورد وەک نەتەوەیێک بەڵام بەڵگەی زۆر هەیە بۆ سەلماندنی سیاسەتی لە ناوبردنی “کورد وەک کورد”. بۆ وێنە، لەگەڵ ئەوەشدا، دەرس خوێندن بە کوردی لە عێراقدا، بە پێچەوانەی تورکییە و ئێران، باو بوو، بەڵام سیاسەتی تەعریب لە پەروەردە و لە گشت بواری دی دا بە

ئاشکرا رەچاوەکرا. سیاسەتی تەعریب، کە سیاسەتی گۆڕینی زمان و کولتوری کورد و دێمۆگرافی کوردستان بوو سیاسەتێکی جێنۆسایدانەیە جا چ بە هێمنی کرابێ چ بە زەبروزەنگ.

پرسیار 4: ئایا هەڵەبجە جینۆساید نەبێت،لە قەوارەی تاوانەکە، لە گەورەیی تاوانەکە لە ڕوی یاساییەوە کەمدەکاتەوە؟

وەڵام: ئەگەر باسی قانوونی ناونەتەوەیی بکەین، بە تایبەت دوای کۆنوانسیۆنی جێنۆساید، دەکرێ بڵێین هەر سێک جینایەت هاوسەنگن. ئەگەر کەسێک بیەوێ بیسەلمێنێ کە کۆکوژی هەڵەبجە جێنۆساید نەبوو دەبێ لە پێشدا ئەوە بسەلمێنێ کە ریژیمی بەعس مەبەستی لەناوبردنی گەلی کوردی، بە تێکڕایی یان بەشێکی، نەبوو. ئیستیدلالێکی وا بۆ بارودۆخی 1988 زۆر هاسان نییە. با وای دابنێین کە جێنۆواید نەبوو و جینایەتی شەڕی بوو. ئەوە لە رووی سیاسییەوە لە قورسایی ئەو جینایەتە کەم ناکاتەوە.

پرسیار 5: بوونی ئێران لە هاوکێشەکەدا لە لێدانی نەوتەکەی کەرکووکەوە لە ئۆکتۆبەری 1986، بە دوایدا دانانی بارەگای پاسداران لە زۆر ناوچەی کوردستان تا دەگاتە پەلاماری هاوبەش بۆ سەر هەڵەبجە، بەهانەی دایە دەست بەعسەوە بۆ ئەنجامدانی تاوان، ئایا ئەو کردارە چ ڕۆڵێکی هەیە لە: - بە جینۆساید نەناسینی ئەو تاوانانە، و - لە کۆمەڵکوژی کوردان.

وەڵام: لە حقووقی نێونەتەوەیی دا، بۆ ئەوەی کردەوەی عەسکەری وەک جینایەتی شەڕی و جینایەتی دژی مرۆڤایەتی و جینۆساید بناسرێ، بێجگە لە کێشەی مەبەست و نییەت، دەبێ شەڕەکەش شەڕێکی نێونەتەوەیی بێ. بوونی ئێران لەو شەڕەدا، ڕووداوەکە نێونەتەوەیی دەکا و کردەوەی هێزە عەسکەرییەکانی ئێران دەکرێ وەک جینایەتی شەڕی و دژی مرۆڤایەتی دابندرێ. بە گوێرەی مادەی سێی کۆنوانسیۆنی ژێنێو (1949)، تەنانەت لە شەڕی ناوخۆییشدا، هەم ئەوانەی کە شەڕکەرنین و هەم ئەو شەڕکەرانەی کە خۆبەدەستەوەبدەن، برینداربن، نەخۆشبن، چەکدارنەبن، یان بەیەخسیرگیرابن دەبێ وەک "کەسی پارێزراو" رەفتاریان لەگەڵبکرێ واتە دەبێ رەفتاری مرۆڤانەیان (بە بەزەیی) لەگەڵبکرێ، و رەفتاری شەرمەزارکەرانە و سەرشۆڕکەرانە و ئیعدامی دەستبەجێ دەبێ قەدەغەبکرێ (بۆ وێنە، کاتێکی تورکییە عەبدوڵڵا ئۆجەلانی رفاند و بەدەستبەستراویی لە ژێر ئاڵای تورکییەدا وێنەی هەڵگرت و لە دنیادا بڵاوی کردەوە، رەفتارێکی سەرشۆڕکەرانەی لەگەل

زیندانییەکی رفاندراو کرد و مادەی سێی کۆنوانسیۆنی ژێنێوی پێشێلکرد چونکە ئەو رەفتارەی شەرمەزارکەرانە لە قەڵەمدەدرێ؛ تورکییە ئەو کۆنوانسیۆنەی ئیمزاکردووە و بەستراوەتەوە بە رەچاوکردنی ئەو مادەیە).

سەبارەت بە دەوری ئێران: دیارە دەستدرێژی ئێران بۆ خاکی عێراق و دامەزراندنی پێگەی عەسکەری و هاوکاریکردنی حیزبەکانی کوردستانی عێراق لەگەڵ ئێران بیانووی دا بە سەدام بۆ دەکارهێنانی چەکی کیمیاوی بە تایبەتی لە هەلەبجەدا. بەڵام بە گوێرەی "قانوونی شەڕ"، هیچ دەوڵەتێک یان هێچ هێزێکی غەیری-دەوڵەتی، لە هیچ بارودۆخێکدا بە هیچ بەهانەیەک، مافی وەی نییە ئەو جینایەتانە بکا.

پرسیار5: لە تاوانی هەڵەبجە 72 پێشمەرگەی کۆمەڵە لە گوردانی شوان یان کوژران یان بە دیل گیران و دواتر ئیعدام کران، لە کاتێکدا ئەم دۆسیەیە وەك بەشێك لە دۆسیەی هەڵەبجە پێشکەش بە دادگا کرا، وەلێ لێی دەرهێنرا، پرسیار ئەوەیە کۆمەڵکوژی ئەو 72 پێشمەرگە، لە ناویاندا ئیعدام کردنی ژمارەیەکیان دەچێتە پای چ تاوانێك لە تاوانە گەورەکان؟ ئایا بەرپرسیارێتی یاسایی کۆماری ئیسلامی ئێران چییە لە ئەنجامدانی ئەو تاوانە؟

وەڵام: من نازانم بە چ مەبەستێکی سیاسی یان قەزایی باسی پێشمەرگە ئیعدامکراوەکانی کۆمەڵەیان لە پەروەندەکە دەرهێناوە؛ رەنگە لەبەر ئەوە بووبێ کە تەنیا ریژیمی سەدام بە بەرپرسیاری جینایەتەکە دابنێن. دیارە پێوەندیی دۆستانەش لە نێوان حاکمانی بەغدا و تاران هەیە. ئەوەندەی من دەتوانم بڵێم ئەوەیە کە ئەرتەش و پاسداری ریژیمی ئیسلامی (وەک ئەرتەشی ئیسرائیل و تورکییە و عێراق) لەو جینایەتانە ناپرینگێنەوە و کۆکوژیی زیندانی شەڕیی وەک پێشمەرگەکانی کۆمەڵە بە ئەرکێکی شەرعی دادەنێن.

پرسیار 6: ((بەهۆی هێنانی ئێرانەوە بۆ کوردستان، چ بەرپرسیاریەتییەك یاسایی و سیاسی و ئەخلاقی دەکەوێتە ئەستۆی ئەو کەسانەی "بڕیاریان دا، فرماندەی شەڕەکانیان کرد" مەبەستم لایەنە کوردییەکانە.))

((لە تاوانی هەڵەبجە و لە ئەنفالیش خەڵك دەیانەویست خۆیان دەرباز بکەن، چونکە پێش بینی هەموو تاوانێکیان لە بەعس دەکرد، بەڵام هەندێك بەرپرس ڕێگر بوون لە بەردەم خۆ ڕزگار کردنی ئەو خەڵکە، زۆربەی قوربانیانی هەردوو تاوانەکە قوربانی ئەم هەڵوێستەن،

ئەوانەی ئەو ڕێگرییەیان درووست کرد چ بەرپرسیارییەتیەك دەکەوێتە ئەستۆیان؟)).

((دزی و تاڵان، بڕینی پەنجە و دەستی هاووڵاتیان بۆ ئەنگوستیلە و بازنگ و برینی بانکی شارەکە و بە تاڵانبردنی ماڵ و دوکانی خەڵك لە لایەن پێشمەرگەو پاسدارانەوە،پاشان تاڵان کردنی شار بە گشتی لە لایەن کۆماری ئیسلامی ئێرانەوە، دەتوانین لە ڕوی یاساییەوەلە ڕیزی چ تاوانێك پۆلێن بەندیان بکەین؟ وە تۆمەتبار چ تۆمەتێك دەیگرێتەوە؟)).

((لەپای ئەو تاوانانە ئایا ئەو کەس و لایەنانەی کە دەستیان هەبوو لە هێنانی سوپای پاسدار ئەرکیان نییە داوای لێبوردن لەو خەڵکە بکەن و قەرەبووی بەشێك لە زیانەکانیان بکەنەوە؟)).

وەڵام: لە سەدەی بیستەوە تا ئێستا، بە تایبەتی دوای شەری جیهانی دووەم، حیزبە سیاسییەکانی کوردستان لە چەند خەباتی چەکدارییی لە دژی هێزی چەکداری ئێران و عێراق و تورکییە بەشدارییان کردووە. بەڵام ئەو شەڕانە زۆر کەم لە روانگەی "قانوونی مرۆڤییانەی نێونەتەوەیی" لێکۆڵینەوە و لێکدانەوەی لێکراوە. ئەو قانوونە بە نێوی دیش ناسراوە وەک "قانوونی شەڕ" یا "قانوون و عورفی شەڕ" یان "قانوونی بەرەنگاریی چەکدارانە" (من لێرەوپاش زاراوەی کورتتری "قانوونی شەر" دەکاردێنم). مەبەستی ئەو قانوونە، کە بریتییە لە کۆنوانسیۆنەکان و پرۆتۆکۆلەکانی ژێنێڤ (1949، 1979، 2005) و لاهە(1899, 1907) و چەند پەیماننامە و "قانوونی عورفیی نێونەتەوەیی"، ئەوەیە کە کردەوە و بەرپرسێتییەکانی شەڕکەران)واتە دەوڵەتان و تاقەکەسان(سەبارەت بە خۆیان (ئەوانەی لە شەڕدان) و بە "کەسی پارێزراو")واتە خەڵکی شەڕنەکەر(تەعریف بکا. بۆ وێنە ئەو کۆمەڵە قانوونانە رەفتاری دڕندانە و بێبەزەییانە لە دژی خەڵکی شەڕنەکەر یان غەیری-عەسکەر (کەسی پارێزراو) و لە دژی شەڕکەرانی دوژمن و یەخسیری شەڕیی قەدەغەدەکن و وەک جینایەتی شەڕیی و جینایەتی دژی مرۆڤ و جێنۆساید چاولێدەکەن و سزای بۆ دیاریدەکەن. لە ساڵی 2002 هوە "دادگای جینایی نێونەتەوەیی" پێک هاتووە کە مەبەستی محاکەمەکردنی ئەوکەسانەیە کە تاوانبارکراون بە سێ جینایەتەکان. تا مانگی ئاداری ئەوساڵ، 111 دەوڵەت بوون بە ئەندامی ئەو دادگایە و 38 دەوڵەتیش قەراری دامەزرانی دادگاکەیان ئیمزاکردووە بەڵام هێشتا لە پارلمان پەسندیان نەکردووە. ئەمریکا و ئیسرایل زیاتر لە گشت دەوڵەتێک بەربەرەکانی ئەو دادگایەیان کردووە و وڵاتای تورکییە، سوورییە، عێراق، ئێران، رووسیە، و چین ئەو دادگایە بە رەسمی نەناسن. دیارە سەیر نییە ئەو دەوڵەتانە دژی

دادگان: هەم لە رابردوودا جینایەتییان کردووە و هەم ئێستە.

دوای شەڕی جیهانی دووەم، سێ دەوڵەتی تورکییە و ئێران و عێراق بەشێکی زۆری "قانوونی شەڕ"یان پەسندکرد و لەسەریانە کە ئەو قانوونە دەبەرچاوبگرن. بەڵام هیچکام لەو دەوڵەتانە پێبەند بەو قانوونە نەبوون. حیزبە کوردییەکان، کە ڕێکخراوەی نادەوڵەتین، بۆ ماوەیەکی زۆر ئاگایان لەو قانوونە نەبووە، ڕێگەی پەسندکردنیشیان نەدراوەتێ و جاروبار قانوونەکانیان پێشیلکردووە. سەرباقی ئەو جیاوازییە لە نێوان دوو لایەنی شەڕ، چاوەڕواندەکرێ کە حیزبەکانیش بزانن ئەو قانوونە چییە و رەچاویبکەن. رەفتاری پێشمەرگە لە گەڵ خەڵک و لەگەڵ هێزی دەوڵەت دەبێ بە پێوانەی ئەو قانوونە هەڵبسەنگێندرێ. پێشمەرگەش وەک ئەو دەوڵەتانە لەسەرێتی کە ئازار نەگەیێنێ بە ئەوانەی کە شەڕکەر نین یان ئەو شەڕکەرانەی کە برینداربوون، چەک کراون، یان یەخسیرکراون یان بە هەر هۆیێک بۆ توانای شەرکردنیان نەماوە. شتێکی زۆر گرینگە رەفتاری پێشمەرگە لەگەڵ خەڵکی شاروگوندە. بۆ ماوەیەکی دورودرێژ، گوندەکان بوون بە مەیدانی شەڕ و جێگەی حەسانەوە و بووژانەوە و ژینی هێزی شەڕکەری کورد. لەو بارودۆخەدا، بەڕێوەبردن و بەخێوکردنی پێشمەرگە زۆر جار دەکەوتە ئەستۆی خەڵکی گوندەکان کە بە زەحمەتێکی زۆر دەیانتوانی خۆیان بەڕێوە بەرن . لە هەمان کاتدا، بوونی پێشمەرگە لە گوندەکاندا، خەڵکی گوندەکان و ماڵ و ماڵات و مەزرا و کانیاوەکانیانی دەکردە ئامانجی بۆردومان و کوشتار و وێرانکردن بە دەستی جەیشی دەوڵەت. ئەگەر بێتوو هێزی پێشمەرگە ڕێیانگرتبێ لە خۆ رزگارکردنی خەڵک چ لە هەڵەبجە چ لە ئەنفال دا، بە بۆچوونی من ژیانی خەڵکەکەیان لە مەترسی خستووە و دەکرێ وەک جینایەتی شەڕیی حیسێب بکرێ.

تا ئێستا ئەوەندەی من ئاگام لێبێ، ڕێکخراوەی "چاودێری مافی مرۆڤ" (HRW)، زۆرتر حەولیداوە پێشێلکردنی "قانوونی شەڕ" لە کوردستان تۆماربکا. بێجگە لە کتێبی "جێنۆساید لە عێراقدا…" کە تۆمارکردن و لێکدانەوەی ئەنفال بوو، لە سالی 1995دا لێکۆڵینەوەیەکی سەبارەت بە پێشێلکردنی قانوونی شەر لە تورکییە بڵاوکردەوە لە ژێر سەردێڕی "راگوێزتنی چەک و پێشێلکردنی قانوونەکانی شەڕ لە تورکییە" (Weapons Transfers and Violations of the Laws of War in Turkey)ێ. لەو لێکۆڵینەوەیە دەردەکەوێ کە دەوڵەتی تورکییە لە شەڕی خۆیدا لە دژی پ ک ك، بە شێوەیەکی سیستیماتیک "قانوونی شەڕ"ی پێشێلکردووە، و ئەمریکاش کە یارمەتی ئەرتەشی تورکییە دەدا لەو

جینایەتانەدا هاودەستەێ. هەروەها، ئەو ڕێکخراوەیە دەڵێ کە پ ک کاش ئەو قانوونەی پێشێلکردووە، بەڵام کەمتر لە هێزی چەکداری دەوڵەت. (بۆ وێنە بڕوانە لاپەڕەکانی 137-145 و 167).

خەباتێکی زۆر پێویستە بۆ ئەوەی سێ جینایەتەکەێ دووپاتە نەکرێنەوە. حیزبەکان دەبێ خۆیان فێری ئەو باسانەێ و قانوونەکانی شەڕ بکەن و رابردوو و ئێستەی کردەوەی خۆیان بە شێوەیێکی ڕەخنەگرانە هەڵبسەنگێنن. هەروەها ئەوانەی لە حیزبەکاندا نین پێویستە بە پشت ئەستووربوون بە لێکۆڵینەوەی زانستی کردار و ڕەفتاری حیزبەکان هەڵسەنگێنن و بەربەرەکانی جینایەتی شەڕیی و دژی مرۆڤایەتی بکەن. مێتۆدی لێکۆڵینەوەی "مێژووی زارەکی" بۆ ئەوەی ڕەفتاری هێزی چەکداری کورد تۆماربکرێ و لێکبدرێتەوە زۆر بەکەڵکە. پێویستە وشیاری سەبارەت بە شەڕ و قانوونەکانی شەڕ و دژایەتیکردنی دڕندەیی لە شەڕدا قووڵتر و بەرزتر بکرێ. دەبێ ئەوەش بڵێم کە ئەو قانوونانە بەرهەمی دڕندەیی لە رادەبەدری شەڕە لە ئوروپای سەدەکانی 18 بەولاوە بە تایبەت سەدەکانی 19 و 20. مەبەستی ئەو قانوونە ئەوە نییە کە شەڕ بە یەکجاری کۆتایی بێ. مەبەست ئەوەیە کە شەڕ کەمتر دڕندانەبێ. بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ئەو قانوونە زۆر گرینگە، نابێ پێمان وابێ بە ئامرازی قانوون دەتوانین کۆتایی بە دڕندەیێتی شەڕ بێنین. بۆ وێنە، دوو دەوڵەتی ئەمریکا و ئیسرائیل، کە خۆیان بە دێمۆکرات دادەنێن، لە پێشێلکردنی قانوونی شەڕ لە زۆر دەوڵەتی دی بەردەوامترن و بە شێوەیێکی قانوونی "قانوونی شەڕ" پێشێلدەکەن و "جڤاتی ناونەتەوەیی" لێیان وەدەنگ نایا. بۆ وێنە، ئەشکەنجەی زیندانییەکانی ئەبووغرەیب و گوانتانامۆبەی بە شێوەیێکی ڕەسمیی وەک جینایەتی شەڕیی نەناسراوە ئەگەرچی هەن پارێزەر و پسپۆڕی حقووقی ناونەتەوەیی کە ئەو ئەشکەنجانە بە جینایەتی شەڕیی دادەنێن. ئیسرائیلیش لە ناوچە داگیرکراوەکانی فلستین هەر ئان خەریکی جینایەتی شەڕیی و جینایەتی دژی مرۆڤایەتییە و بێدەنگی لێدەکرێ.

پرسیار7: زۆر تاوان لە کوردستان ئەنجام دراون لە قاڕنێ وە بۆ دەرسیم،لە ئەنفالەوە بۆ کیمیابارانکردنی شاری هەڵەبجە و شوێن بزرکردنی 8000 بارزانی و دەیان هەزار فەیلی، بۆردومانکردنی شارەکانی قەڵادزی و هەڵەبجە لە ساڵی1974 و ڕاگواستن و تەعریبکردنی کەرکووك و ناوچە دابڕاوەکان ،هەمووشی لە فەرهەنگی سیاسی کورددا بە جینۆساید ناویان دەبەن؟ کێ و چی بڕیار ئەدەن کە ئەم تاوانانە لە خانەی چ تاوانێکدان؟

وەڵام: لە پێشدا باسم کرد کە کۆنوانسیۆنی 1948 ی نەتەوە یەکگرتووەکان و قانوونەکانی بەتایبەتی بەرهەمەکانی "دادگای جینایی نێونەتەوەیی" سەرچاوەیێکی باشن بۆ بڕیاردان لە سەر ئەو ڕووداوانە. بۆ وێنە، ئەو دادگایە گشت جۆرەکانی سێ جینایەتەکە بە وردی دیاری کردووە و بە چەند زمان بڵاوی کردۆتەوە. مەتنە عەرەبییەکەی،"أرکان الجرائم"، بە هاسانی لەبەردەست دایە و پێویستە بە پوختی بکرێ بە کوردی و بڵاوبکرێتەوە:
http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/EE79806C-FB7D-421F-B811-7F14A99974FA/0/Element_of_Crimes_Arabic.pdf
ئەوانەی ناوت بردوون هەرکامەی هەڵسەنگاندن و لێکدانەوەی تایبەتی خۆی پێویستە و ناکرێ حوکمێکی گشتیان بۆ دەرکەم، بەڵام ئەوەندە دەتوانم بڵێم کە زۆربەیان جینایەتی شەڕیی و جینایەتی دژی مرۆڤایەتیین و دیارە ئەوانەی بەشێک لە ئەنفال بوون وەک جێنۆساید داندراون. پێویستە ئەوانەی، کە وەک ئێوە لەو بوارەدا خەبات دەکەن، حەولێکی باش بدەن بۆ لێکۆڵینەوە و لێکدانەوە و تۆمارکردنی مێژووی جێنۆسایدی گەلی کورد. ئەوەش پێویستی بە فێربوونی تیۆری و مێژووی جێنۆساید و جینایەتەکانی دیکەیە. هێندێک بەرهەمی باش هەیە بەڵام ئەوەی هەیە بە نیسبەتی دنیایێک جینایەت کە تا ئێستە کراوە هەر هیچ نییە. بۆ وێنە بەرهەمێکی باش لێکۆڵینەوەی ئیسماعیل بێشکچی سەبارەت بە ژێنۆسایدی دەرسیمە.

پرسیار8:ئایا کورد بۆ خۆی پەرێزی پاکە؟ ئایا دەستی نەبووە لەجینۆساید هیچ نەتەوەیەکی دیکە لە مێژوودا؟ ئەگەر هەیە ئەرکە ئەخلاقییەکانمان چییە بەرامبەر بە مێژوو؟

وەڵام: کورد یان هیچ نەتەوەیێکی دی مێژوویێکی خاوێنی نییە. بەڵام دەبێ بڵێم ئەوە ناخاوێنیی تەواوی گەلی کورد یان گەلانی دی نییە. ئەو ناپاکییە ئی چینە دەسەڵاتدارەکانە کە بۆ بەرژەوەندیی خۆیان شەڕی خوێناوی وەڕێدەخەن و خەڵکی بە گیانی یەکتردادەدەن. ئەوە ئاشکرایە کە ئەو شەڕانە هەر شەڕی کورد و غەیری-کورد نییە. ئەمارەتە کوردییەکان هەمیشە بە یەکتریان دادەدا (بابان لە دژی ئەردەڵان، موکریان لە دژی بابان و هتد). خان و ئەمیر و ئاغاوەت و شێخ بۆ ڕاوڕووتکردن، هەمووکاتێ ئامادەبوون بە بیانووی مەسیحی بوون، جوولەکەبوون، یەزیدی بوون یان هەرمەنی بوون و ئاشووری بوونی بەشێک لە خەڵکی کوردستان هێرشیان بەرنەسەر. بۆ وێنە بەشێک لە ڕابەرانی کورد، وەک هاودەستی دەوڵەتی عوسمانی، لە جێنۆسایدی گەلێ هەرمەنی و ئاشووری دا بەشدارییان کرد. ئەرکی ئەخلاقی و سیاسی

ئەوەیە کە بەڕاشکاوی و بە بێ شەرت و مەرج ددانبندرێ بە بەشداریکردنی رابەرانی کورد و خەڵکی دی لەو جینایەتە، و ئەو بەشداربوونەی مەحکووم بکرێ، و داوای لێبوردن لە پاشماوەی جێنۆسایدکراوەکان بکرێ و حەولبدرێ بۆ ئەوەی دەوڵەتی تورکییە ددان بنێ بە جینایەتی خۆی.

هەروەها، دەبێ حەولبدری بۆ تێگەیشتنی جێنۆساید و بۆ وشیاربوونەوە و وشیارکردنەوەی گشت لایێک لەمەڕ پێوەندیی نێوان جێنۆساید و شەڕ و ناسیۆنالیسم و دین و دەوڵەت و نیزامی چینایەتی بەتایبەت سەرمایەداری و ئیمپریالیسم. کوشتار و دڕندەیی لە شەڕدا لە مێژە هەیە بەڵام جێنۆساید وەک دیاردەیێکی “مۆدێرن” چاویلێدەکرێ. تێگەیشتنی پێوەندی جێنۆساید و دێمۆکراسی و مۆدێرنیتە پێویستی بە کاری تیۆری و مێژوویی هەیە. تێکۆشان بۆ پێوەندی دۆستانە لە گەڵ گەلانی دی بە تایبەت گەلانی هاوسێ، ئەویش بە گیانێکی ئەنترناسیۆنالیستی، زۆر پێویستە. کەسێکی بیەوێ بە ڕاستی دژی ئەو جینایەتە بێ دەبێ دەست لە بۆچوونی ناسیۆنالیستی دووربێتەوە. کوردێکی ئیسرائیل وەک دێمۆکراسی چاولێبکا و ددان نەنێ بە جینایەتی پاکتاویی رەگەزیی و ئاپارتایدی ئیسرائیل لە دژی گەلی فلستین چۆن دەتوانێ بە راستی و رەوایی و بە سەربەرزی بەربەرەکانی ئەو جینایەتانە لە دژی گەلی کورد بکا؟ کاتێکی ئەشکەنجەی دڕندانەی زیندانییەکانی ئەبووغرەیب ئاشکرابوو و زۆر رێکخراوەی مافی مرۆڤ و کەسایەتی و میدیای ئەمریکا و وڵاتانی تر بە توندی رەخنەیان لە دەوڵەتی ئەمریکا گرت، چەند کوردێک لە کوردستان و لە دەرەوەی وڵات دەستیانکرد بە پاکانەکردن بۆ ئەمریکا و هێرشیان دەبردە سەر ئەوانەی کە ئەمریکایان تاوانباردەکرد بە جینایەتی شەڕیی. من پێم وایە ئەڕو بۆچوون و سیاسەتە ناسیۆنالیستییە ناتوانێ بەرەنگاری جینایەتی وەک جێنۆساید و پاکتاویی رەگەزیی و ئاپارتاید لە کوردستان بێ. کەسێکی بیەوێ بێدەنگی بکا لە کردەوەی جێنۆسایدییانەی ئەو دەوڵەت و نەتەوانەی کە بە “دۆستی کورد”یان دادەنێ ناتوانێ بە دڵێکی پاکەوە بەربەرەکانی جێنۆسایدی گەلی کورد بکا. جێنۆساید جینایەتێکی ناونەتەوەییە و ئەرکی سەرشانی گشت کەسە، لە هەر جێیێک بێ و لە هەر نەتەوەیێک بێ، دژایەتی ئەو جینایەتە بکا. ئەگەر کەسێک ئینکاری جێنۆسایدێکی تایبەتی بکا وەک ئەوەیە هاودەستی بکا و درێژەی پێبدا.
سیاسەتی ناسیۆنالیستی هەر جێنۆسایدی نەتەوەی خۆی پێ گرینگە و جیاوازی دانانێ لە نێوان ئەو دەوڵەتەی کە جێنۆساید دەکا و ئەو نەتەوەی کە بە ناوی وی جێنۆساید دەکا. بۆ نموونە، لە گەڵ

ئەوەشدا ئاشۆرییەکانی عێراق، وەک گەلی کورد وەبەر لێشاوی ئەنفال کەوتن، لە گوتاری ناسیۆنالیسمی کورد سەبارەت بە ئەنفال زۆر کەم باسی ئاشۆرییەکان دەکرێ، دەڵێی ئەوان تووشی کێکوژێ نەبوون یان ریژیمی بەعس ئەوانی لەبیرچووبێوە. هەروەها، هەرچی عەرەبە بە دوژمنی هرچی کوردە دادەندرێ و دڕندەیێتی رێژیمی بەعس لە دژی شیعەکان فەرامۆشدەکرێ.

پرسیار9: بە جیهان ناساندنی تاوانەکانی کورد وەك ئەوەی ئەرمەن و جولەکە ئەنجامیان دا،چۆن دەستی بۆ ببردرێت و لە کوێوە هەنگاوی بۆ بنرێت؟

وەڵام: وەڵام: ئەگەر مەبەستت ئەوەیە کە چۆن جێنۆسایدی کورد (وەک ئەنفال) دەبێ بە جیهان بناسێندرێ، دەبی بڵێم ئەوە پێویستی بە تێکۆشانی فکری، سیاسی و قانوونی و کۆمەڵایەتییە و ئەرکی سەرشانی حەموو ئینسانێکی ئازادیخوازە بۆ ناساندن و بەربەرەکانیکردنی ئەو سێ جینایەتانەی لە کوردستان.

پرسیار 10: ئایا لە ڕوی هاوشێوەییەوە دەتوانین تاوانی هیرۆشیما بە کیمیابارانکردنی هەڵەبجە و هۆلۆکۆستیش بە ئەنفال بشوبهێنین؟ خاڵە هاوبەشەکان دەتوانین لە نێوان ئەو 2 تاوانە و هەڵەبجە و ئەنفال بدۆزینەوە؟ ئایا هیرۆشیماو هۆلۆکۆست لە خانەی چ جۆرە تاوانێك ڕیز بەندی کراون؟

وەڵام: هۆلۆکاست و هێرۆشیما جیاوازن. هۆلۆکاست جێنۆساید بوو و هێرۆشیما جینایەتی شەڕیی. جیاوازییەکە لە نییەت و مەبەستی جینایەتەکە دایە. ئەمریکا بە بۆردمانی هێرۆشیما و ناگازاکی نەیدەویست نەتەوەی ژاپۆن، تەواوی یان بەشێکی، لە ناوبەرێ بەڵام نازییەکان دەیانەویست کە گەلی یەهوودی و ڕۆماکان بەیەکجاری لەناوبەرن و بە کوشتاری کەمئەندامان و کۆمۆنیستەکان و گرووپی دی رەگەزەکەیان "خاوێن" بکەنەوە. بۆردمانی هێرۆشیما دەکرێ بڵێین جینایەتی شەڕی بوو. رەنگە لەوەدا شک نەبێ کە کوشتاری هەڵەبجە جینایەتی شەڕیی بوو بەڵام ئەگەر لە بڕگەی مێژوویی خۆی دا چاوی لێبکەین و لە سیاسەت و کردەوەی بەعسی سالانی 1986 بەولاوە جوێی نەکەینەوە و وەک بەشێک لە پڕۆژەی جێنۆسایدی ئەنفال چاوی لێبکەین، دەبی وەک جێنۆساید بناسرێ. جینایەتێکی شەڕیی یان جینایەتێکی دژێ مرۆڤایەتی دەتوانێ بەشێک لە جێنۆساید بێ. جێنۆساید یەکدابەدوو دەست پێناکا و تەواو نابێ، و پرۆسەیێکە کە لە زنجیرەیێک کردەوە و سیاسەتی نابوودکەرانە پێکدێ. جابۆیە، کاتێکی دادگای عێراق

رووداوی هەڵەبجەی کرد بە باسی جێنۆساید بوون یان نەبوون کارێکی ناشایستی کرد. ئەگەر ریژیمی بەعس لە 1988دا خەریکی جێنۆساید بوو (لە ئەنفالدا) و ئەو پڕۆژەیە بە شەڕی ئێران و عیراقە توندوتیژتر ببوو، چۆن دەکرێ هەڵەبجە لەو پڕۆژەیە جوێبکرێتەوە؟ بگەڕێمەوە سەر هۆلۆکاست و ئەنفال: هەردووکیان جێنۆساید بوون، هۆلۆکاست نێوێکی دینییە کە سەهیونیست و ناسیۆنالیستی یەهوودی لەو جێنۆسایدەیان ناوە بۆ ئەوەی لەوانی دی جوێی بکەنەوە و نرخێکی تایبەتی بۆ دانێن؛ ئەنفالیش نێوێکی دینییە کەڵ ریژیمی نادینیی بەعس لە جینایەتەکەی ناوە.

پرسیار11: ئایا کورد بۆ خۆی پەرێزی پاکە؟ ئایا دەستی نەبووە لەجینۆساید هیچ نەتەوەیەکی دیکە لە مێژوودا؟ ئەگەر هەیە ئەرکە ئەخلاقییەکانمان چییە بەرامبەر بە مێژوو؟

وەڵام: کورد یان هیچ نەتەوەیێکی دی مێژوویێکی خاوێنی نییە. بەڵام دەبێ بڵێم ئەوە ناخاوێنیی تەواوی گەلی کورد یان گەلانی دی نییە. ئەو ناپاکییە ئی چینە دەسەڵاتدارەکانە کە بۆ بەرژەوەندیی خۆیان شەڕی خوێناوی وەڕێدەخەن و خەڵکی بە گیانی یەکتردادەدەن. ئەوە ئاشکرایە کە ئەو شەڕانە هەر شەڕی کورد و غەیری-کورد نییە. ئەمارەتە کوردییەکان هەمیشە بە یەکتریان دادەدا (بابان لە دژی ئەردەڵان، موکریان لە دژی بابان و هتد). خان و ئەمیر و ئاغاوەت و شێخ بۆ راوڕووتکردن، هەمووکاتێ ئامادەبوون بە بیانووی مەسیحی بوون، جوولەکەبوون، یەزیدی بوون یان هەرمەنی بوون و ئاشۆری بوونی بەشێک لە خەڵکی کوردستان هێرشیان بەرنەسەر. بۆ وێنە بەشێک لە ڕابەرانی کورد، وەک هاودەستی دەوڵەتی عوسمانی، لە جێنۆسایدی گەلێ هەرمەنی و ئاشۆڕی دا بەشدارییان کرد.

ئەرکی ئەخلاقی و سیاسی ئەوەیە کە بەڕاشکاوی و بە بێ شەرت و مەرج ددانبندرێ بە بەشداریکردنی رابەرانی کورد و خەڵکی دی لەو جینایەتە، و ئەو بەشداربوونەی مەحکووم بکرێ، و داوای لێبوردن لە پاشماوەی جێنۆسایدکراوەکان بکرێ و حەولبدرێ بۆ ئەوەی دەوڵەتی تورکییە ددان بنێ بە جینایەتی خۆی. هەروەها، دەبێ حەولبدری بۆ تێگەیشتنی جێنۆساید و بۆ وشیاربوونەوە و وشیارکردنەوەی گشت لایێک لەمەڕ پێوەندیی نێوان جێنۆساید و شەڕ و ناسیۆنالیسم و دین و دەوڵەت و نیزامی چینایەتی بەتایبەت سەرمایەداری و ئیمپریالیسم. کوشتار و دڕندەیی لە شەڕدا لە مێژە هەیە بەڵام جێنۆساید وەک دیاردەیێکی "مۆدێرن" چاویلێدەکرێ. تێگەیشتنی پێوەندی جێنۆساید و

دێمۆکراسی و مۆدێرنیتە پێویستی بە کاری تیۆری و مێژوویی هەیە. تێکۆشان بۆ پێوەندی دۆستانە لە گەڵ گەلانی دی بە تایبەت گەلانی هاوسێ، ئەویش بە گیانێکی ئەنترناسیۆنالیستی، زۆر پێویستە. کەسێکی بیەوێ بە ڕاستی دژی ئەو جینایەتە بێ دەبێ لە بۆچوونی ناسیۆنالیستی دووربێتەوە. کوردێکی ئیسرائیل وەک دێمۆکراسی چاولێبکا و ددان نەنێ بە جینایەتی پاکتاویی ڕەگەزیی و ئاپارتایدی ئیسرائیل لە دژی گەلی فلستین چۆن دەتوانێ بە ڕاستی و ڕەوایی و بە سەربەرزی بەربەرەکانی ئەو جینایەتانە لە دژی گەلی کورد بکا؟ کاتێکی ئەشکەنجەی دڕندانەی زیندانییەکانی ئەبووغرەیب ئاشکرابوو و زۆر ڕێکخراوەی مافی مرۆڤ و کەسایەتی و میدیای ئەمریکا و وڵاتانی تر بە توندی ڕەخنەیان لە دەوڵەتی ئەمریکا گرت، چەند کوردێک لە کوردستان و لە دەرەوەی وڵات دەستیانکرد بە پاکانەکردن بۆ ئەمریکا و هێرشیان دەبردە سەر ئەوانەی کە ئەمریکایان تاوانبارکرد بە جینایەتی شەڕیی. من پێم وایە ئەو بۆچوون و سیاسەتە ناسیۆنالیستییە ناتوانێ بەرەنگاری جینایەتی وەک جێنۆساید و پاکتاویی ڕەگەزیی و ئاپارتاید لە کوردستان بێ. کەسێکی بیەوێ بێدەنگی بکا لە کردەوەی جێنۆسایدیانەی ئەو دەوڵەت و نەتەوانەی کە بە "دۆستی کورد"یان دادەنێ ناتوانێ بە دڵێکی پاکەوە بەربەرەکانی جێنۆسایدی گەلی کورد بکا. جێنۆساید جینایەتێکی ناونەتەوەییە و ئەرکی سەرشانی گشت کەسە، لە هەر جێیێک بێ و لە هەر نەتەوەیێک بێ، دژایەتی ئەو جینایەتە بکا. ئەگەر کەسێک ئینکاری جێنۆسایدێکی تایبەتی بکا وەک ئەویە هاودەستی بکا و درێژەی پێبدا.

سیاسەتی ناسیۆنالیستی هەر جێنۆسایدی نەتەوەی خۆی پێ گرینگە و جیاوازی دانانێ لە نێوان ئەو دەوڵەتەی کە جێنۆساید دەکا و ئەو نەتەوەی کە بە ناوی وی جێنۆسایدە دەکا. بۆ نموونەێ، لە گەڵ ئەوەشدا ئاشوورییەکانی عێراق، وەک گەلی کورد وەبەر لێشاوی ئەنفال کەوتن، لە گوتاری ناسیۆنالیسمی کورد سەبارەت بە ئەنفال زۆر کەم باسی ئاشوورییەکان دەکرێ، دەڵێی ئەوان تووشی کۆکوژی نەبوون یان ڕیژیمی بەعس ئەوانی لەبیرچووبێوە. هەروەها، هەرچی عەرەبە بە دوژمنی هرچی کوردە دادەندرێ و دڕندەیێتی ڕێژیمی بەعس لە دژی شیعەکان فەرامۆشدەکرێ.

دەوڵەتەکانیش لە جێنۆساید کەڵک وەردەگرن بۆ ئەوەی خۆیان بپارێزن و ڕێگە نەدەن بە شارۆمەندان کە داوای مافی خۆیان بکەن. بۆ وێنە، لێکۆڵینەوەیێکی زۆر کراوە سەبارەت بە وەی کە دەوڵەتی ئیسرائیل و

زۆربەی سەهیوونیستەکان هۆلۆکاست دەکاردێنن بۆ ئەوەی پاکانە بکەن بۆ داگیرکردنی نیشتمانی فلستینییەکان و مافی چارەنووسی ئەو گەلە ئینکاربکەن و درێژەبدەن بە پاکتاوی رەگەزیی و جینایەتی شەڕیی لە دژی ئەو گەلە. سەهیوونیستەکان دەڵێن: "باسی سەرکوتکردنی فلستینییەکان مەکە، ئێمە تووشی هۆلۆکاست بووین!" لە بەرامبەر ئەو سیاسەتەدا، دەبێ بڵێین: "چۆن نەتەوەیێکی تووشی هۆلۆکاست بووبێ دەتوانێ نەتەوەیێکی دی هۆلۆکاست بکا؟" لە کوردستانیش بیرەوەریی هەلەبجە و ئەنفال گەمەی سیاسی پێدەکرێ. ئەگەر لە فلستینی داگیرکراو و لە جێی دی مووزەی هۆلۆکاست سازدەکەن بۆ بەهێزکردنی نەتەوە-دەوڵەتی ئیسرائیل، لە کوردستانیش مووزەی ئەنفال و بیرەوەری هەلەبجە بۆ قایموقۆڵکردنی حکوومەتی کوردستان دەکاردەهێندرێ. دیارە دانانی مووزە بۆ تۆمارکردن و وەبیرهێنانەوەی ئەو جینایەتانە زۆر پێویستە بەڵام دەکارهێنانی ئەو بیرەوەرییە (16ی ئاداری هەلەبجە، رۆژی جێنۆساید 14ی مانگی 4 ، مووزە و "مانیومنتی" هەلەبجە و ئەنفال) بۆ کپ کردنی دەنگی رەخنەگرانە و ئینکارکردنی مافی قوربانییەکانی ئەو جینایەتانە و بێدەنگکردنی شارۆمەندان کردەوەیێکی ناشایستە. مەبەست دەبێ ئەوە بێ کە یادکردنەوکان، رۆژەکان، مووزەکان و بینایەکان بەشێک لە پڕۆژەی بنەبڕکردنی جێنۆساید بن و یارمەتی بدەن بەوەی کە پاشماوەکانی ئەنفال و هەڵەبجەی ژیانێکی ئاسایی و بەحورمەتییان هەبێ نەک ئەوەی بێدەنگ بکرێن و پێیان بڵێن: "سەدام وای لێکردین، رازی بە بە نەبوونی سەدام و دەنگت دەرنەیە!"

پرسیار 12: بیستمان بەڕێزت لە نووسینی بەشی تایبەت بە کورد لە فەرهەنگی جینۆسایددا بەشداریت کردووە،ئەگەر لەو بارەیەوە باسێکمان بۆ بکەیت؟

وەڵام: من باسی "کورد"م لە دائیرەتولمەعاریف یان "ئەنسیکلۆپێدیای جێنۆساید و جینایەتی دژی بەشەریی" نووسی کە لە سێ بەرگدا لە ئەمریکا بە زمانی ئینگلیسی بڵاوبۆوە. سەرنووسەر پێی راگەیاندم کە نابێ نووسراوەکە لە 5000 وشە زیاتر بێ. من باسی مێژووی جێنۆساید و جینایەتی شەڕیی و دژی مرۆڤایەتی لە گشت ناوچەکانی کوردستانم کرد. دیارە لە 5000 وشەدا ناکرێ ئەو گشتە مێژوویە، تەنانەت بە کورتی، تۆماربکرێ و شی بکرێتەوە بەڵام حەولی خۆم دا. سەرنووسەر باسێکی منی سانسۆرکرد و ناچاربووم بەشی ئاخری کە باسی بەربەرەکانیکردنی ئەو جینایەتانە لە چواروڵات و لە کوردستان بوو زۆر کورت بکەمەوە. ئەوەی کە سانسۆرکرا ئەوە بوو کە نووسیبووم

تەجروبەی گەلی کورد قسەی لیۆ کووپر (Leo Kuper مێژوونووسی جێنۆساید) دەسەلمێنێ کە دەڵێ دەولەتان "مافی جێنۆسایدکردن" بۆ خۆیان رەچاودەکەن و رێکخراوەی نەتەوە یەکگرتووەکانیش هیچی پێناکرێ. ئەو ئەنسێکلۆپێدیایە لەباتی ئەوەی ئیسرائیل وەک وڵاتێک باس بکا کە بە جێنۆساید و پاکتاویی رەگەزیی و ئاپارتاید و جینایەتی شەریی دامەزراوە، سووک و هاسان بێدەنگی لێدەکا. ئەوە دووەم ئەنسێکلۆپێدیا سەبارەت بەو باسە (بە زمانی ئینگلیسی) بوو و بریابا بەرهەمێکی وا دابندرێ کە ئەو باسانە لە روانگەی قوربانییەکانی ئەو جینایەتانە بکا نەک بە بەرژەوەندی دەوڵەتان و بە پاکانە کردن بۆ جینایەتکەری وەک ئیسرائیل.

پرسیار13: پێت وا نییە لە ڕوی فەرهەنگەوە زمانی کوردی لە بواری یاسایی و پرسەکانی جینۆسایدەوە هەژار بێت؟ ئایا پێویست ناکات پسپۆرانی زمان هەوڵێك بدەن بۆ دەوڵەمەند کردنی زمانی کوردی.

وەڵام: بەڵێ زمانی کوردی لە بواری قانوونی و حقووقییەوە، بۆ باسی جێنۆساید و گشت باسێکی دی، تەواو هەژارە. ئەوەش تا رادەیێک بە هۆی ئەوەیە کە لە بەر نەبوونی دەسەڵاتی سیاسی، زمانی کوردی لەو بوارەدا زۆر دەکارنەهاتووە. بەڵام بە بۆچوونی من ئەوەی کە زمانەکەی کۆڵەوارکردووە بۆچوونی ناسیۆنالیستییە لە زماندا، مەبەستم پەتیگەرییە، کە دەیەوێ تەواوی وشەی خوازراو، بە تایبەتی وشە و زاراروەی وەرگیراو لە عەرەبی، لە زمانی کوردی وەدەربنێ. بۆ وێنە، لە کوردی دا وشەی بە رەچەڵەک کوردی (ئەگەر شتی وا هەبێ) بۆ "قانوون" نییە و ئەو وشە لە عەربی وەرگیراوە و عەربیش خۆی "قانوون"ی لە یوونانی وەرگرتووە. جا پەتیگەران دێن "قانوون"، کە زۆر لە مێژە لە کوردی دا دەکارهاتووە و بووەتە بەشێک لە زمانی کوردی، فڕێدەدەن و وشەی "یاسا"ی لە باتی دادەنێن و نازانن کە یاسا مەغوولییە. "جاف: فەرهەنگی گیرفانیی ئینگلیزی-کوردی" (چاپی سێهەم 2003) وشەی یاسای بۆ سێ وشەی جیاوازی ئینگلیسی (rule, regulation, law) دەکارهێناوە بۆ ئەوەی وشەی خوازراو لە عەرەبی دەکارنەهێنێ. بەڵام زمانێکی کە نەتوانێ جیاوازی ئەو وشانە دەربڕێ بەکاری تێکۆشانی فکریی و رۆشنبیریی نایا. ئەو دژایەتییکردنەی زمانی عەربی تەواو رەگەزپەرستانەیە و زمانەکەی تەواو هەژارکردووە.

لە باسی جینۆسایدیشدا هەروایە. بۆ وێنە، کوردی وشەیێکی پەتیی بۆ مەفهوومی "جینایەت" نییە و پەتیگەرکان لە باتی جینایەت وشەی "تاوان" دەکاردێنن. بەڵام "تاوان" و "جینایەت" جیاوازن. بۆ وێنە

دەتوانین بڵێین کە "سەدام تاوانبارکرا بە ارتکابی جێنۆساید". لەو رستەدا، تاوانبارکردن مانای "اتهام"ی هەیە. بەرگی یەکی فەرهەنگی خاڵ کە لە 1960 دا بڵاو بۆوە، تاوان بە "گوناح" مانادەکاتەوە و ئەو شایەدەی بۆ دێنێتەوە: "بێ تاوان کوژرا". لێرەدا، تاوان مانای جینایەتی نییە. بەڵام نووسەران ئەوەندە "تاوان"یان لە باتی "جینایەت" دەکارهێناوە، خەریکە ئەو مانایە پەیدادەکا. ئەو رێبازە پەتیگەرییە سەرەڕۆیانە رێگەنادا زمانی کوردی بەرەنگاری لێشاوی وشە و زاراوەی زمانە پێشکەوتووەکان ببێ. بۆ وێنە، د. نووری تاڵەبانی، کە خۆی پسپۆڕی قانوونە و هەوەڵ فەرهەنگی بەپێزی زاراوەی قانوونی بە کوردی و عەربی و فەرانسەیی و ئینگلیسی داناوە، وشەی تاوانی بۆ ئەو وشانە دەکارهێناوە: جرم=تاوان، جریمە=تاوان، بریء=بێ تاوان، حکم بالادانە=بڕیاری تاوانبارکردن، اعتراف بالذنب=داننان بە تاوان، و تجریم متهم=تاوانبارکردنی تۆمەتبار. من پێم وایە ئەگەر بمانەوێ زمانی کوردی (چ لەو بوارەدا چ لە بواری زانستییەکاندا) لە رادەی زانکۆیی دا دەکاربێ، ئەو سیاسەتە پەتیگەرانەیە دەبێ وەلابنێین. (بڕوانە دوکتۆر نووری تاڵەبانی، "فەرهەنگی قانوونی: عەرەبی-کوردی-فەرەنسی-ئینگلیزی"،چاپی دووەم، 2006 لە سایتی http://www.pertwk.com/pdf/Farhangi_qanuny.pdf

---

پرسیارەکانی بەشدار سامی وەڵامەکانی عەبدولموتەلیب عەبدوڵڵا

- بۆچی دەنووسی؟

بۆچی دەنووسی پرسیارێکی کۆنە بەردەوام دووبارە دەکرێتەوە، هێزی ئەو پرسیارە خۆی لە کەشفکردندا مەڵاس نەداوە، لە دووبارەبوونەوەدا وزەکانی خۆی نوێ دەکاتەوە... ئەوە تەواو پێچەوانەی زەمەنی لەدەستچووی ژیانی مرۆڤە، مرۆڤ ناتوانێ لە رێگای

دووبارە گەڕانەوە بۆ قۆناغی بە نموونە منداڵی هەمان چێژ و خۆشی قۆناغی منداڵی بە دەست بهێنێتەوە، یان لە دووبارەکردنەوە بگاتەوە هەمان چێژی لەدەستچوو، زەمەنی لەدەستچوو، چێژی لەدەستچووە…

بۆچی دەنووسی هەندە لە وەرامی ئەو پرسیارە، نوسین بۆ ژیان دەچوێنن: دەنوسم بۆ ئەوەی بژیم، بۆ ئەوەی بگەڕێمەوە، بۆ ئەوەی لەخۆم بگەم، بۆ ئەوەی بەوای خۆم رابگەیەنم… بەو مانایەش پرسیارەکە نزیکە لەوەی بۆ دەژی، بۆچی هەناسە دەدەی! هەندە بە سەرچاوە نادیارەکان و هەستەکانی ناوەوەی دەبەستنەوە: نوسین تەعبیر لە هەڵچوونەکان و کپکراوەکان و وسبەلەکراوەکانی ناوەوە دەکات، نوسین بەوابوونە بە زمانی دەربڕین، بەوابوونە بە جوانی، هەندە دەڵێن نوسین سەلوایە، هەندەکی دیکە دەڵێن وەک عەشق شەیدابوونە، هەندە بوونی خۆیان وەک رووداو لە نوسیندا هەڵدەگرنەوە…

دریدا دەڵێ نوسین ژەهر و تریاکە، بەو مانایەی کە نوسین نمایانکردنی جیاوازییەکانی ناخی مرۆڤە، نواندنی خۆشەویستییە بە ئەویدیکەی جیاواز… نوسین بونیادنانی پەیوەندییە لەگەڵ ئەویدیکەی بەرانبەر! نوسین ئیلتیزامی مرۆڤی هوشیارە بەرانبەر زمان و پەیوەندی و خۆشەویستی… دەمەوێ بڵێم هەمیشە دەبێ زمان لە نوێوە دابهێنینەوە، ئەو رستەیە بە رستە شیعرییەکەی رامبۆی شاعیرەوە دەبەستمەوە کە دەڵێ”دەبێ خۆشەویستی لە نوێوە دابهێنینەوە” مرۆڤ و مرۆڤبوون واتە پەیوەندیگرتن لەگەڵ ئەویدیکەی جیاواز، نوسین لە پەیوەندیگرتن بەدەر نییە، دواجار دەڵێم نوسین جۆرێکە لە منایەتی جوانی و چێژ. نوسین بۆ من کەوتنە نێو دنیای مەجاز نییە، نوسین دووبارە داهێنانەوەی ژیانێکی جوانترە، داهێنانەوەی پەیوەندییەکی مرۆڤانەترە، داهێنانەوەی خۆشەویستییە لە نوێوە، جوانی رێگایەکی گرنگی ئازادییە، من ئازادی خۆم لە نوسیندا دەبینمەوە، دەمەوێ لە رێگای نوسینەوە جوانتر لە دنیا بڕوانم، من شەیدای دنیایەکی جوانترم، شەیدای چێژی ژیانم، بۆیە دەنوسم…

– ئەگەر نەنووسی هیچ کێشەیەک لە تۆدا روودەدات؟

کێشەی نوسین، کێشەی زمان و مەعریفەیە، من بنوسم یان نا، دنیا لە ئاو خواردنەوە ناکەوێ. باران دەبارێ، مرۆڤ خەون دەبینێ، ڕۆژ جارێکی دیکە دەردەکەوێتەوە… من بنوسم یان نا، وشەیەک نییە بۆی مەوتەلیب نامبینی چۆن بەت دەسوتێم؟ کێشەی نوسین هەرگیز لەو شوێنەوە دەست پێناکات کە نوسەرێک واز لە تەختی نوسین دێنێ، بەڵکو

کێشەی نوسین تایبەتمەندی خۆی هەیە، مەرجی تایبەتی خۆی هەیە، کێشەی نوسین لە نوسیندایە. کێشەی زەروورەتی نوسین بە نوسەر کەوتنە نێو دنیای مەجازە… دووبارە دەڵێم نوسین بە من مانایەتی جوانی و چێژە، نەک مەجاز و دەسەڵات! لە نێوان مەعریفە و زماندا کێشە نییە، بەڵکو جیاوازی هەیە، کێشە لە کورسی دەسەڵاتدایە… نوسینی ئەدەبی بە خەتی گەورە وەرامی هیچ کێشەیەک ناداتەوە، زمان نەبە، چونکە زمان سەرەتا و کۆتایی کێشەیە، بەڵام کێشەیەک نییە بە یەکجار دیاری بکرێت! کێشەی گەورەی نوسینی ئەدەبیش ئەوەیە کە خۆی بە ئاسان بە دەستەوە نادات، کێشەی گەورەی نوسینی ئەدەبی لە فرە ڕەهەندیدایە، لە فرە مانایی دایە، لە ئاستە بەرزەکانی جوانی دایە… بە دیوەکەی دیکە نوسینی ئەدەبی هەمیشە لە نوسەر دەوڵەمەندترە… نوسەر بەپێی دوور و نزیکی لە مەعریفە بایەخ بە نوسین دەدا. نوسین بە پێی دوور و نزیکی لە زمان و مەعریفە پەیوەندییەکانی دادەمەزرێنێ…

-زەروورەتی نوسین بە تۆ چییە؟

ئەزموونی نوسین لە جەوهەردا تێجاوزکردنی کۆتوبەندی کۆمەڵگایە، هەوڵێکە بۆ تێجاوزکردنی سنورە باوەکانی مەعریفە، هەوڵێکە بۆ تێجاوزکردنی سنوورە باو و ئاساییەکانی زمان، ئەو سنوورانەی کە بە رواڵەتە ئاسایی و باوەکانی گرامەر و هەبوو رازییە، ئایا زمان و مەعریفە لە داوا باوەکان و یاساکانی گرامەر کورت دەکرێتەوە؟ نوسین ئەمەکداری نییە بە سنورە باوەکانی مەعریفەی کۆمەڵگا و یاسا و ڕێساکانی گرامەر و وەستان لە سنووری مانا لە کار کەوتووەکاندا، بەڵکو هەمیشە نوسەر ئاواتی تێجاوزکردنی سنورەکانە، سنوورەکانی زمان، دابونەریت، مەعریفە، تاکو لەو ڕێگایەوە هەمیشە بە سنووری هەستەکانی ئەویدیکەی جیاواز و مەعریفەی جیاواز بگات، بێگومان ئەوەش بە خۆی لە هەردوو ئاستی (تێگەیشتن) و (راڤەکردن) خۆی دەنوێنێ، لە ئەزموونی نوسیندا ئەزموونی زمان و مەعریفەیەکی دیکەی جیاواز دێتە ئاراوە.

بە من نوسین نزیکە لە پێکەنین، بەو مانایەی کە پرۆسیسەکردنی کرانەوە ء ئازادییە، دەشێ نوسین پێکەنینی ناوەوەی مرۆڤ بێت بە رووی دەرەوەدا، مرۆڤ دەتوانێ لە ڕێگای پێکەنینەوە تەعبیر لە ئازادی ء کرانەوە بکات. نوسین پێکەنینە بەو مانایەی کە بکرێ ڕەسنایەتی و یاسا باوەکان و مانا لەکارکەوتووەکان لە ئاوەدانەوەی خۆیان بخات ء لە پیرۆزی رووتیان بکاتەوە، کاتێک کە دەڵێین نوسین پێکەنینە بەو مانایەی کە ئەویدیکەی جیاوازء کپکراو ء

وسبەلەکراو لە ترس ئازاد دەکات، کاتێک ئەویدیکە لە ترس ئازاد دەبآ، ئیتر پێویستی بە هیچ پیرۆزی ء خواوەندێک نامەنآ، بەو مانایە نوسین پرۆسیسەکردنی کرانەوە و ئازادییە.

هیچ دەق ء گوتارآ لە دنیادا نییە، نێودژی ء جیاوازی لە خۆدا هەڵنەگرتبآ، بەرجەستەکردنی ئەو نێودژی ء جیاوازیانەیە، خودی ئەو نێودژی ء جیاوازییانە لە رێگای تێگەیشتن و خوێندنەوە ء راڤەکردنەوە دەردەکەوآ، نوسین دامەزراندنی بونیادێکی نوێیە بە نێودژییەکانی مەعریفە و ژیان… زمان لە هەردوو ئاستی دال ء مەدلولدا لە تۆڕێکی پڕ جیاوازی خۆی دەدۆزێتەوە، جارێکی دیکە نوسەر دەکەوێتە ئەو تۆڕەوە. نەک هەر لە زمان بەڵکو لە ناخی هەموو شتێکی بەرواڵەت سەربەخۆء ئامادەدا ئەو جیاوازییە وجودی هەیە!

دریدا نوسین بە کردارێک دادەنی کە دژی دەربڕن دەکەوێتەوە، نائامادەیی دەنگ دەنوێنآ، ئەو جیاوازییەی کە دریدا تەئکیدی لێدەکاتەوە بریتییە لە جیاوازی نێوان ئامادە ء نائامادە… بەڵام جارێکی دیکە وەزیفەی وشەی دەربڕاو بە ئاماژەی زمانەوانییەوە دەلکێنآ، وشەی دەربڕاو لە ناوکۆیی جۆراوجۆردا خۆی دووبارە دەکاتەوە، بەو مانایەش وشەی دەربڕاو دەکەوێتە دەرەوەی قسەکەرەوە، دریدا پێیوایە مانای زمانەوانی بە هۆی یارییە جیاوازییەکانی نێوان وشەکانەوە نەخشەی بۆ دەکێشرآ، ئەو یارییانەش سنورێکی دیاریکراو ء کۆتایداریان نییە، بەو مانایەش جیاوازی یارییەکان بە هۆی فیکری ئەسڵی ء نیازی پێشوو، یان نیازێک لە دەرەوەی زمان دیاری ناکرآ، بەڵکو لە ناوەوەء بە هۆی نێودژی ء جیاوازییەکانەوە بەرجەستە دەکرآ.

کەواتە نوسین نە دەرچوونە لە سیستەمی باوکایەتی (ئەفلاتوون)ء نە دەرچوونە لە سیستەمی دایکایەتی(رۆسۆ) … نوسین گەمەی دالەکانە، تەعبیرکردنە لە گەمەی دالەکان لە ئاسۆیەکی ئازادء کراوەدا… هەرگیز نوسین بۆ وێنەی جەستە ناگەڕێتەوە ، بەڵکو بەخۆی جەستەیە ء چێژ لە خۆپیتێنی خۆی وەردەگرێت، لە ناوکۆیی خۆی، خۆی بەرهەم دەهێنآ، هێزی خۆی بەرهەم دەهێنێتەوە، نوسین گەمەیە، لە رێگای ئەو گەمەیەوە جیاوازییەکان دەردەکەون، ئەوەش لەلایەک خۆشەویستی دەگەیەنێت بەو مانایەی کە ئارەزووی ئەویدیکە دەکات، لەلایەکی دیکەش دووبارەکردنەوە، یان رێگادانە بە نێودژییەکان تاکو خۆیان لە پەیوەندییەکی دیکە دووبارە بکەنەوە. بۆ من نوسین ئارەزووکردنی جوانی و چێژە، نەک دەسەڵات.

نوسین بە من مەجاز و دەسەڵات ، رەنگکردنی جیاوازییە، ئیمان نییە… جگە لەوەش نوسین سەرمایەیەکی مەعنەوییە، ئەو سەرمایەیەش لە نەو کۆمەڵگایەکی هوشیاردا بەرجەستە دەبێت، کۆمەڵگایەک کە بشێ رێز لە مرۆڤ بگرێ، رێز لە ئاستەکانی هوشیاری و داهێنان بگرێ، کۆمەڵگایەک کە هێزی داهێنان ناس بکات، ئەمە دیلی کۆمەڵگایین، لە تەواوی رۆژهەڵاتدا مرۆڤی ئازاد بوونی نییە، چونکە کۆمەڵگای ئازاد بوونی نییە، قسەکردن لە تاک و تاکگەرایی، لە ئازادی تاک لە نەو کۆمەڵگای رەگەز پەرستی و کۆمەڵگای خێڵەکی و تیرە پەرست و هەزخواز… بێ مانا دەکەوێتەوە، قسەکردن لە مرۆڤی ئازاد لە کۆمەڵگای خێڵەکی قسەکردنێکی بێ مانایە، کۆمەڵگای خێڵەکی تاکی یاخی لەدەکەوێتەوە، نەک ئازاد… لەبەر ئەوەی نوسینی ئەدەبی پێویستی بە ئازادی و فەردانییەتەوەیە، لەبەر ئەوەی نوسین لە نەو کۆمەڵگای هوشیار و پێشکەوتوو نەبێ هیچ رێزێکی بۆ دانانرێ، کەواتە زەروورەتی نوسین لە چیدایە؟ زەروورەتی نوسین لە نەو کۆمەڵگای دواکەوتوو هەندەجار گاڵتەجاڕانە و هەندەجار مەرگەساتئامێزە…

-هیچ کاتێک تەنها بۆ ئەوە نووسیوتە کە ناوت وەک نووسەرێک بمێنێ؟

من هەر لە پۆلی دووەمی سەرەتایی قوتابخانەی باباتاهیری هەمەدانییەوە بەهرەی وێنەکێشانم تێدا دەرکەوت، زۆربەی منداڵانی دەرو دراوسێ کاتێ لە قوتابخانە مامۆستای رەسم داوای رەسمکردنی لێدەکردن، داهاتنە لای من و من وێنەکانم بۆ دەکێشان… لە وێنەکێشاندا دەستم رەنگین بوو، بەو منداڵییەی خۆم وێنەم بۆ ئەو کچانەش دەکێشا کە لەسەر بەرگی بالیف گوڵدەزیان دەکرد… کە چوومە پۆلی سێیەمی سەرەتایی لە رێگای مامۆستای وێنەکێشانەوە هەموو هەفتەیەک وێنەکم بە هەڵواسراوەی قوتابخانە دەکێشا و لە نەو قوتابخانە هەڵیاندەواسی و لە نمایشی ساڵانەی پێشانگای قوتابخانەکاندا بەشداریم هەبوو… دوای ئەوە خەتخۆشیش بووم بەهرەیەکی دیکەی من و لە پۆلی چوارەمەوە هەموو مامۆستایەکان منیان بە نوسینی سەر تەختەڕەش هەڵدەبژارد و بەشێک لە کارەکانی نوسینی تەختەڕەشیان بە من دەسپارد، لە پۆلی پێنجەمەوە کەڵکەڵەی خوێندنەوە کەوتە سەرم و لەلایان باوکمەوە ئەو کەڵکەڵەیەم پەرەی پێدرا و یەکەم کتێب کە باوکم بۆی کڕیم حیکایەتی دز و قازی بوو و ئێواران بۆ ماڵەوەم دەخوێندەوە، دواتر رۆستەمی زاڵ و … کە قوتابخانەی سەرەتاییم تەواو کرد، لە قوتابخانەی زانیاری هەر لە پۆلی یەکەمەوە ژووری وێنەکێشان کە لە هەمان کاتدا مەکتەبەش بوو، بووە شوێنی کاری وێنەکێشان و چالاکییەکانم، مامۆستا محەمەد خەتاب

لە وێنەکێشاندا زۆر هاوکاری دەکردم و هانی دەدام، بەڵام من هەمیشە چاوێکم لە خوێندنەوەش بوو، کتێبەکانی ئەو مەکتەبەیە بچووکەم یەکە یەکە دەخوێندەوە لەو بارەشەوە مامۆستای کوردی شێخ بابە عەلی بەرزنجی هەمیشە بە خوێندنەوە هانی دەدام و هەمیشە لە داڕشتنی وانەی کوردی پلەی باشی بە دادەنام… ئەوەی لە هەموو ئەو گەڕانەوەی لە بارەی بەهرەی وێنەکێشان و حەزی خوێندنەوەوە دەمەوێ بیڵێم ئەوەیە، کە نوسین بە من ئارەزوو بووە، نەک مەجاز و دەسەڵات!!

مرۆڤ پنتێکی بچووکی گەردوونە، لەگەڵ مردن دەڕوا و هەرگیز ئاوڕ ناداتەوە، مانەوەی ناو بە نەمری تەنها قسەی زیندووەکانە، هەرگیز مردووەکان بیر ناکەنەوە، بواری ئەو قسانەیان نە لە ئاسمان نە لە زەوی بە دەستەوە نییە…

- تاکەی دەنووسی؟

نازانم، چونکە تا لە مردن نزیک بیتەوە چێژی ژیان باڵاتر خۆی دەنوێنێ، ئەوە هەم گرفتی دەسەڵاتە و هەم گرفتی مانایەتی جوانی و چێژە، هەموو مرۆڤێکیش لە ناوەوەی خۆی جیاوازە، ئەوە گرفتەکەیە، گرفتەکە لە منی نوسەرەوە نییە، من بنوسم یان نەنوسم هیچ لە مردن کەم ناکاتەوە، هیچ لە زیندووە مردووەکانیش زیاد ناکات، ئەوەی من بە نوسینەوە گرێ دەدات زمانە، ئەوەی لە نوسینشم دەکاتەوە زمانە… من نانوسم بەڵکو زمان لە مندا قسان دەکات؟!

-چۆن دەتوانین نوسینی تۆ لە نووسینی نووسەرانی دیکە جیا بکەینەوە؟

ئەوە خوێنەران دەتوانن قسەی لەبکەن، ئەگەر من لەو رووەوە قسەیەکم هەبێت، تەنها ئەوەیە کە بڵێم من شەیدای فیکری مۆدێرن و جوانکاری زمان و خەیاڵی شیعرییم، یان بە مانایەکی دیکە خوێندنەوەکانم دەکەونە ئەو بوارەوە، دەمەوێ بڵێم بەشێک لە جیاکردنەوەی خوێندنەوە جیاکردنەوەی نوسینیشی لێدەکەوێتەوە… خوێنەریش بە هەموو ئاستە جیاوازەکانییەوە قسەی خۆی لەو بارەوە دەبێت، دواجار ئەوە ئیستاتیکای وەرگر و خوێنەرە ئاسۆی شێوازگەری دیاری دەکات… شێوازگەری ئەو دەرکەوتنەیە کە لەهەندێ چرکەساتی بەدواداچوونی وشە لە رستەدا بە ئەنجام دەگات.

- نووسەرانی کورد بە گشتی وەک یەکتری و لە چوارچێوەیەکدا نانووسن؟

بەگومان هەموو کلتورێک دەرکەوتنی خۆی هەیە، هەمیشە ئەویدیکەی

جیاواز پەیوەندی بە کلتوری جیاوازەوە هەیە، هەموو نوسەرێکیش کوڕی کلتوری خۆیەتی… ئەوەی ماوەیەک لە چەرخی بیستەم بە ناوی نوسەری گەردوونی بەرجەستەکرا، ماوەیەک بوو پاشان کاڵبۆوە، تێگەیشتن لە نوسەر لە دەروەی ئەو کلتورەی کە تێیدا پەروەردە بووە، تێگەیشتنێکی کەم خوێنە، بۆیە چەمکی نوسەری گەردوونی بێنمود مایەوە… ئەگەر ئەو پرسیارەی تر لە چوارچێوەی کلتورێکی دیاریکراو بێ، دەتوانم بڵێم رەنگە بەشێکی پەیوەندی بە ئاستی مەعریفە و ئاستی هوشیاری نوسەرەکانەوە هەبێت، وەک چۆن بەشێکی پەیوەندی بە دنیابینی و خوێندنەوەی جیاوازەوە هەیە! دەتوانم بە شێوەیەکی گشتی بڵێم ئاستی نوسینی کوردی لە رووی دنیابینی و مەعریفەوە نزمە، زمانی کوردی هەتا ئێستا لە رووی ماناوە هەژارە، لە رووی مەعریفەوە کورتبینە، هیچ پێناسەیەکی بۆ دنیا نییە، جارێکی دیکە دەپرسم ئایا دەتوانین (مانا/بونیاد/باوک…)ی زمانی کوردی دیاری بکەین؟ یان زمان وەک تێگەیشتن لە ئازادی، وەک شێواز، وەک دەلالەت لە نێو ئەدەبی کوردی دیاری بکەین؟ ئەوەش جێختکردنەوەیە لەو پرسیارە: ئایا دەتوانین بۆ نموونە چەمکی (جوانی) لە نێو زمانی واقیعی کوردی و چەمکی (جوانی) لە نێو شیعری کلاسیزمی کوردی کەمێکەک لێکنزیک بکەینەوە؟ جوانی سروشت لای (گۆران) و جوانی سروشت لە واقیعدا کەمێکەک بەیەکچوێنین؟ زمان پرۆسەیەکە لەسەرەخۆ بەرەو پێشەوە دەڕوات… ئایا بەخشینی مانا، بەخشینی دەلالەت لە زمانی کوردیدا پەیوەندی بە کەشفکردن و جیهانبینی تاکی کوردییەوە هەیە؟ ئایا زمانی کوردی توانیویەتی دنیا بکاتە بابەتێک بۆ تاقیکردنەوەی توانستە خەفەکراوەکانی خۆی، بۆ ئاشتەوایی… ئایا زمانی کوردی توانیویەتی مانا و پێبوونی مانا بکاتە هێزێک بۆ ئاشکراکردنی جەوهەری بەتاڵی خۆی… پێموایە ئەدەبی کوردی دیوارێکی پۆڵایینی لە نێوان خۆی و دوورنیازی زمان دروست کردووە…

عەبدولموتەلیب عەبدوڵڵا
20/2/2017 هەولێر

نیگار نادر، دەنگێك لە ناو هەرەسەکانەوە … ئەمیر رەسول

لێکۆڵینەوەی رەخنەیی:

ئەو خۆی دەڵێت: "لە سەدان خواست و نەرێت و ڕێسا دەستم کێشاوەتەوە، لەسەدان حەزو هیواو خولیا دڵم کێشاوەتەوە تا خۆم خۆماڵی کردووە، خۆ کۆکردنەوەو هزر دۆزین و زمان هەڵکۆڵین دەستپێکی خۆ خۆماڵیکردنە."

(ل12/ من بە کاتی هەولێر.)

هەروەها دەڵێت: " بەهۆی شیعرەوە دەتوانین دەستبەسەرو بیربەسەر و دڵبەسەر نەبین.. هەمیشە ئەو هەستە ناهێڵێت ببەزم کە بەشیعرەوە چەندە مرۆڤم …"

(millat.co/art/post_detail.php?id=299)

ئەوجا بزانین نووسەرانی وەك حەمەسەعید حەسەن و شاعیرو نووسەر غەمگین بڵێی چی سەبارەت ئەم شاعیرە دەڵێن:

غەمگین لە گۆرانییەکی شین دا سەبارەتی دەنووسێت: "یەکێکە لەو ژنە شاعیرانەی کە لە هیچ ژن شاعیرێکی کوردی ناچێت و هیچ ژنە شاعیرێکی کوردیش لەو ناچێت . ئەمەش بۆ جیاوازیکردن بۆ شاعیرێك زۆرە."

issuu.com/kurdishwriters/docs/shin

هەروەها حەمەسەعید لەبارەی شوبهاندنی شیعرەکانیەوە لە بابەتی (کۆتر لە سەروەختی فڕیندا) نووسیویەتی:

"شیعر چییە؟ یەکێک لە پێناسە هەرە جوانەکانی شیعر، ئەوەی (ئیبن رەشیق)ـە کە دەڵێت: شیعر ئەوەیە کە ژنەوتن دەکاتە بینین"

arassofe.blogfa.com/post-561.aspx

وێرای ئەوەی بەشێك لە خوێنەران و نووسەران وا تێدەگەن تەنیا شیعرەکانی نیگار نادر لە جوغزی ئیرۆتیك دەخوێنێتەوە، وەك ئەوەی (یاسین برایم) لە ماڵپەڕی دەنگەکان و بابەتی (سەمای وشە ئیرۆتیکیەکان لە شیعرەکانی نیگارنادر دا) دا باسی لەوە کردووە.

یان وەك چۆن لە رۆژنامەیەکی تردا ئاماژەی پێکراوە لە نێو ناوی ئەو خانمە ئیرۆتیکنووسانەی شەپۆلی نوێی شیعری کوردی:

"سەبارەت بە شیعری ئیرۆتیکی کوردییەوە، تەماشا دەکەین لەم ساڵانەی دواییدا ئەمجۆرە شیعرە لای ئافرەت و کچانی کوردستانەوە زۆر قووڵبونەتەوە و چەند شاعیرێکی ژن جەربەزە و ئازایانە لەڕێگای شیعرەکانیانەوە داوای ئازادی ئافرەت ومافەکانیان دەکەن و وێنای

ژیانی ئافرەت بەگشتی و خودی خۆیان زۆر وردانە و دڵسۆزانە دەخەنە ڕوو، نموونەی ئەم شاعیرە ژنانەش (دڵسۆز حەمە، نالە عەبدولڕەحمان، نیگار نادر، کەژاڵ ئەحمەد، ئاوێزان نوری، ڕۆژ هەڵەبجەیی، چۆمان هەردی، ژاوەن شالی، شەرمین وەلی، چنوور نامیق، سارا عومەر… هتد”
www.xebat.net/detail_articals.php?id=16273

بەڵام لە واقیعدا ئەمە نەك بە شێوەیەکی موتڵەق سەبارەت نیگار ڕاست نییە، بەڵکو ئەم شاعیرە بە کەرەسەو زمانی خۆی زۆر هوشیارانە خۆی لە قەرەی بوارە هەستەوەرەکانی تری ژیانی کۆمەڵگای کوردی مۆدێرن داوە، بە تایبەتی لە بەرهەمەکانی ئەم دوایانەیدا، بۆ نموونە ئەو دەنووسێت:

“پووچی سیاسی دەرهاویشتەی پووچی ڕۆشنبیرییە، چونکە کاتێك ڕۆشنبیر دیدو هەڵویستی نەبێ لە مەڕ هەر گۆڕانکاری و بزاوتێکی سیاسی و کۆمەڵایەتی، رای بە هەند وەرنەگیرێ و کەسایەتییەکی کەنەفتی هەبێ، ڕۆشنبیرێکی پووچە”

(ل 23- ها ئەتو سەرپشك بە)

هەروەها لە موخاتەبەی خوێنەراندا, ستایلی ئایرۆنیك بەکاردێ باتێوەو شێوەش و دۆخی هەڵگەڕانەوەی تێگەشتنەکانیان یاد دێنێتەوە کە دەڵێت:

بەڵێ (بەڵێ) لە بێ هەموو ئەوانەی دەتگوت (نەخێر).

(ل13 گۆ مەدەیە 2015/ هەولێر)

دووبارە لەم سیاقەداو لە وتارێکدا دەڵێت: ” ساڵی ٢٠١٦ وەکو بەبەند بریندارکەربوو، ساڵێک کە بۆ برینی کوردبوون زۆر بەسوێ و پەژان، ساڵێک پڕ لە ئازانی خوێنی کوردان و بەهەدەردانی ئامانجی نیشتیمانی بوو، پڕ لە ساویلکەیی و خۆبەدەستەوەدان و پڕ لە سازش و دەستەبەسەری و دانەوان، پڕ لە مرداربوون لە نێوتدا و دەستخەڕۆ بوون لە فەریکی سیاسەتدا، ساڵیک تژی لە چەقبەستوویی گەندەڵی و بەستەڵەکی چاکسازی، ساڵێک ئەو هەرێمە تێیدا گەیشتە ترۆپکی دووبەرەیی و فیشاڵی سیاسی، هەرزانترین سیناریۆیی سازان و یەکخستنی لایەنەکان، ساڵێک پڕ لە دووڕوویی پووچی ئەدەبی و هونەری، دووڕوویی و داڕوخانی کومەڵایەتی.”

culturereproject.org.uk/kurdish/ساڵێ-چۆن-وەکو-چەقۆ-دەتسمێ

هەروەها نووسیویە:-

(ئەی خودایە چەند ئێستەمە ڕاستگۆ بیت و سەلامەت دەرچیت!)

culturereproject.org.uk/kurdish/ئەو-سەردەمەی-سەرم-دەمنا-بۆ-تێدا

لە دەقێکی شیعریی تەنزئامێزو راشکاویشدا دەبێژێت:

تیاترۆخانەیەکی گەورەم

ئەگەر بڕووخێم

بە هەزاران سیاسی
لە ژێریدا
تێدا دەچن
(ل 84/ هەموو ژتەدا ژیونەتەوە)

شاعیر نەك تەنیا ڕۆژو ساڵەکان دەنووسێتەوەو قەناعەت و یادەوەریەکانی تێدا تۆمار دەکات، بەڵکو ڕەفزکردنەوەیەکی سەیر لە وشەکان دروست دەکات و لە کۆتاییدا سەر دەکێشێت بۆ ئێگزیستیالیزم، بنواڕن ئەوەی لای تۆ و ئەو و یەکێکی تر جێی دڵخۆشی و پەناو ڕێزو خۆپێوە خەریکردنە، لای ئەم چۆن لەگەڵ ئەزموونە تاڵەکانیدا وەکو بەفر دەتاوێنەوە، لە ڕۆژمێری ساڵی 2007دا ئاوها تۆمار دەکات:

"دوو هەزارو حەوت جۆرە
پێکەنینی لە روو گەڕاندم
پێکەنین بە خۆم، پێکەنین بە خۆشەویستی
پێکەنین بە راستگۆیی، پێکەنین بە مردن
پێکەنین بە پیرۆزیی
پێکەنین بە وەفاداریی، پێکەنین بە تێکۆشان"
(ل10 هەموو ژتەدا ژیونەتەوە)

هەروەها شاعیرێکەی بۆ یەکەمجار بواری یاساو بڕگەکانی دێنێتە ناو شیعرەوەو سزای ئەو پیاوکوژانەی پێدەدات کە ژن دەکوژن:

بارانێك ڕەت دەکەمەوە "406" بەسەر
هەموو خۆشەویستاندا دەسەپێنم
(ل 85 هەموو ژتەدا ژیونەتەوە)

(تێبینی: مادەی 406 هةرکةسیك لة يةكيك لةوحالةتانةى خوارةوة يةكێكى كوشتبێت بة لة سێدارةدان حوكم دةدرێت (اعدام) 1-ئةگةر پێشتر نيازى كوشتنى هةبێت يان سةنگةرى بؤ دانابيت…)

ئەم ئاماژەیەش لە شیعردا تیهەڵکێشەیەکی بواری زانین و خوێندنە بە ژیان و شیعر، کە بوێریی دەخوازێت لەو بازنە تەسکەی وشەسازی زۆربەی شاعیران دەربچیت و کەرەسەی نوێ بخەیتە ناو شیعرەکانەوە.

هەروەها لە لادانە سیمانتیکیەکانی شاعیر؛ ئەو جیاوازتر لە رەگەزی بەرانبەر دەڕوانێت، رەنگە ئەم هۆیەش بێت لە دەقێکی تردا رووبەرووی نەهامەتیەکان و تەنیایی دەکاتەوە.. بێگومان لای هەر یەکێك لە ئێمە پەیوەندیە کۆمەڵایتییەکان مانایەکی جیاوازو دیاریکراوی هەیە، داب و نەریت لە شوێنێك رەنگە جیاوازتر بێت وەك لە رەوشی گشتی و تایبەتی سۆسیۆلۆژی وڵاتان و نەتەوەکانی تر، هەروەها دیدی شاعیریش رەنگە جیاواز بێت لە هی زۆرینەی کۆمەڵگا، بێگومان ئەمەش لە هۆکاری بابەتی و زاتی بەدەر نییە، وێڕای ئەوەی ئاسان نییە رەگەزی مێ بیدرکێنێت، لەمبارەدا بە 3 نموونەی شیعریی

زیاتر بە کاردانەوەکانی شاعیردا ڕێدەچین:
ئەز کاتژمێرێکم بۆ دەرەتان
پتر لە یەك چرکە
لەسەر هیچ پیاوێك بەن نابم
(ل 63 هەموو ژتەدا ژیونەتەوە)
جزدانەکەم وردەی دەیان
پیاوی تێدایە
مۆبیلەکەم تێکستی لە
بیست سی پیاو ێا بۆ دێ
لێ دێم
خوێنی سەد پیاوی دیی
تێدا هاتوچۆ دەکا
(هەمان سەرچاوەی پێشوو ل5)
پیاوان وەک چەپکەگوڵ وان،
هەر بۆ دوو سێ ڕۆژ
ڕەنگیان جوانە و بۆنیان خۆش،
پاشان دەبێ فڕێیان دەی.

ئەم جیاواز نووسینە بۆیت ڕەنگە وای کردبێت دەقەکانی وەرگێردرابێتنە سەر زمانەکانی فارسی و عەرەبی و ئینگلیزی، وەك دەقی (یادداشت های یک فروردین)
ئەوەی خوێنەر سەرنجی زمان و ستایل و تەکنیکی شیعرەکانی ئەم شاعیرە بدات، دەبینێت زۆر سادەو راستەوخۆ دەیهەوێت مەبەستەکانی بە روونی بگەیەنێتە خوێنەر، بۆ پەنا بردن بە هونەرەکانی رەوانبێژی وەك میتافۆر و پاشان تەکنیکە نوێکانی گەمەکانی زمانی شیعریی و دۆزینەوەی زمانی شاراوەی ناو زمانی ئاشکرا، بە واتایەکی تر تەکنیکی هێنینەوەی دەق بە زمانی شیعریی، یان زیاتر کارکردن لەسەر بابەت نەك زمان، بۆیە زۆرجار بەرکەوتنمان دەبێت لەگەڵ زمانی بەکارهێنانی ناوچەیی و ڕۆژانەی خەڵکدا، ئەمەش دوو رووی هەیە؛ روویەکی پۆزەتیڤ و روویەکی نێگەتیڤ، هەر ڕەنگە داخوازی و سادەیی خوێنەران وای لە شاعیر کردبێت بە زمانی ئەوان بنووسێت تاکو نەڕۆن لە شیعرەکان ناگەین و شاعیریش راستگۆیانە هەر ویستبێتی ئەم خاڵە بپێکێت و حاڵەتە جیاوازەکانی ناخەکی دەربڕێت، ئەمە ئەو جۆرەیە لە شیعر کە بۆ ساتەوەخت دەنووسرێت و لەسەر هێڵی ئایندەخوازیی بەلادا دێت. بەڵام لە لایەکی تر بڵند بوونی ئاستی زمان و تەکنیك لە شیعردا پەراوێزی دەخات و لە بازنەی شاعیران و خوێنەرانی نوخبەدا دەیهێڵێتەوە، جا سەرکەوتوو ئەوەیە ستایلێکی

نموونەیی لەو ناوەندەدا هەڵبژێرێت، لە کۆتاییشدا خاڵی مەبەست زۆریی شیعر نووسین نییە، بەڵکو چۆنیەتی زیاتر جێی بایەخە.

ئایا دەوڵەتی سەربەخۆی کوردستان لە توانادایە؟ … ئاسۆ کمال

ئەمە پرسیاری سەرەکی سەدەی ٢٠و٢١ی کوردستانە. ئەم پرسیارە ئەمڕۆ خۆی لە رفراندۆمی سێپتەمبەردا دوبارە دەکاتەوە، کە ئایا پارتی لە ڕێگای ئەم رفراندۆمەوە دەتوانێ ئەم دەوڵەتە دروست بکات؟ ڕێگریەکانی بەردەم ئەم دەوڵەتە چییە؟ ئایا ئەم دەوڵەتە دەتوانێ بەرگری لە مانەوەی بکا؟ دەوڵەتی سەربەخۆ چ سیستەمێکی سیاسی و ئابوری دەبێ؟ لەم دەوڵەتەدا مافەکانی هاوڵاتیانی کوردستان چی دەبێ و چ خزمەتێک بۆ چینی کرێکار و هەژاری کوردستان دەگەیەنێ؟ گومانێکی زۆر و ڕەوا لەسەر دەوری پارتی و یەکێتیە کە بتوانن دەوڵەت دروست بکەن چونکە لە چارەکە سەدەیەکی حوکمڕانی دیفاکتۆیاندا کوردستانیان بەشێوەی سیستەمی ناوچەگەری میلیشیایی بەڕێوەبردوە. بەڵام مەسەلەی سەرەکی ئەوەیە کە ئایا سیستەمی دەوڵەتی پێش ڕاگەیاندنی دەوڵەت دروست دەبێت یان بەپێچەوانەوە وەک لە ٢٥ ساڵی ڕابردودا تاقیمان کردۆتەوە بەبێ جیابونەوە لەعێراق و ڕاگەیاندنی دەوڵەتی سەربەخۆ ئیمکانی نیە کە سیستەمی دەوڵەتی لە کوردستاندا دروست ببێ؟ ئەم ئارگومێنتە دەبێت ببەینە ناو قاڵبی مێژوو و واقعیەتی ئابوری و سیاسی کوردستان و لەڕێگەی ئەو بەڵگانە وەڵامی ئەو پرسیارەی سەرەوە بدەینەوە کە ئایا دەوڵەتی سەربەخۆ لە توانادایە و کێشەکانی چین؟

مێژوویەک لە بێ دەوڵەتی

مێژووی بێ دەوڵەتی خەڵکی کورد لە سەدەی نۆزدە و بیستدا، کە دەوڵەتەکانی عوسمانی تورکی و ئێرانی و عەرەبی دروست دەبن، هۆکارێکی مانەوەی کێشەی کوردە لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا. ئەم مێژوە لە دوای جەنگی جیهانی یەکەم و دابەشکردنەوەی کوردستان

بەسەر دەوڵەتەکانی ناوچەکەدا زیاتر بەرجەستە دەبێ. بەشی کوردستانی عێراق لەم نێوەدا تایبەتمەندی لەچاو بەشەکانی تردا پەیدادەکا بەوەی دەبێتە بەشێک لە دەوڵەتێکی تازەی دروستکراوی عێراق، کە خۆی دەولەتێکی ناجێگیر و سەرەتایە و بنەماکانی دەوڵەتی مۆدێرنی لاوازە. بەپێچەوانەی دەوڵەتی تورکیا و ئێرانەوە کە خۆیان خاوەنی پێکهاتەی دەوڵەتی ناوەندی و سوپا و بازاڕی ناوخۆ و سیستەمی باج و دادگا و دامەزراوەکان بوون لە مێژووی دوورو نزیکدا.

لە کاتێکدا دوای چەند دەیەیەک ناسیونالیزمی عەرەبی توانی عێراق بکا بە خاوەنی ناسنامەیەکی عەرەبی، لەڕووە جیاوازی کوردستان لەعێراق زیاتر بوو و خەڵکی کورد بونە هاوڵاتی پلەدوو ،وە هاوکات ناسیونالیزمی کورد وەک ناسنامەی سێبەر و ڕکابەر لە عێراقدا دەرکەوت. بەم شێوەیە خەڵکی کورد نەبونە هاوڵاتیەکی خاوەن ناسنامەی عێراقی و بەهەی ئەم کێشەیەوە شەڕو نائارامی هەمیشە بەشێک بووە لە مێژوی دەوڵەتی عێراق.

کۆمەڵگەی کوردستان لەسایەی ئەم دەوڵەتە مەرکەزیانەی بەسەریدا دابەش بوە لەباری ئابوری و کۆمەڵایەتیەوە بەدواکەوتوویی دەهێڵرێتەوە و سەرکوتی سیاسی وسەربازیش بەتوندترین شێواز دەبرێتە پێشەوە. بنەمای پێکهاتەی ئابوری و کۆمەڵایەتی کوردستان وەک بەشێک لە بازاڕی سەرمایەداری لە عێراقدا لەسەدەی بیستدا گەشەدەکا و دوای ریفۆرمی کشتوکاڵی چینی بورژوازی و پرۆلیتاریا وەک دوو چین کە جێگای دەرەبەگ و جوتیار دەگرنەوە لە کوردستان دەردەکەون لەپاڵ بونی چینێکی فراوانی وردەبورژوازی پیشەیی و کاسبکار و بازرگان . بەڵام عێراق وەک دەوڵەتێکی سەرمایەداری موڵکانەی نەوتی و هاوکات خاوەنی سیاسەتێکی شۆڤینیستی بەرامبەر بە خەڵکی کورد سیستەمێکی ئابوری و سیاسی پیادە دەکا، کە کوردستان تیایدا جێگای گرنگی پێدانی وەبەرهێنان و گەشەپێدان نابێ و بەم شێوەیەش وەک بەشێکی گەشەنەکردوو و ناپیشەسازی و وەک بەشێک لە بازاڕی هێزی کاری هەرزان و کرێکارانی گەڕۆک و کشتوکاڵی دەمێنێتەوە. لەدوای سیاسەتی ڕاگواستنی لادێکانیشەوە ئەو بەشە کشتوکاڵیەشی لەدەست دەدا و زیاتر وەک چەند شارێکی گەورەی بێکارانی لێدێت.

لێرەدا نەبونی بازاڕێکی جیاوازی کوردستان لە چوارچیوەی عێراقدا وادەکا کە پەیوەندی شارەکانی سلێمانی و هەولێر و دهۆک بە بەغداوە گرێ دەخوا نەک بە یەکترەوە و هەربەیە زمانی کوردی و ناسنامەی

ناسیونالیستی خەڵکی کوردستان مۆری ناسنامەی ناوچەگەری و عەشیرەتی جوڵانەوە چەکداری شێخ و عەشیرەت و ناوچەکان بەخۆیەوە دەگرێ .
لەڕوی سیاسیشەوە بزوتنەوەی ناسیونالیستی کورد لەئاستی توانای سیاسی و ڕێکخراوەیی و سەربازیدا توانای گۆڕینی ئەو واقیعیەتەی نا بێ کە لە دەوڵەتی مەرکەزی تورکیا و ئێران و عێراق جیابێتەوە، تەنیا لە کاتێکدا نەبێ کە هاوسەنگی هێز گۆڕدرابی و دەوڵەتی مەرکەزی لاواز بوبێت، وەک کۆماری مهاباد و هەرێمی کوردستان.

ئەم واقعیەتە ئابوری و سیاسیانە وایکردوە کە بنەمای دروست بونی بزوتنەوەی چەکداری لە کوردستان لەسەر دوو کۆڵەکە ڕاوەستێت، بنەمایەکیان بزوتنەوەی شێخەکان و بنەماڵە دەرەبەگەکان و عەشیرەتەکان بوە. بنەماکەی تریشی پشت بەستن بوە بە ناکۆکی و قەڵشتی نێوان حکومەتە مەرکەزیەکانی تورکیا و ئێران و عێراق و چاو لەدەست بونی هێزە دەرەکی و جیهانیەکان.
کاریگەری ئەم ڕابەریە دینی و عەشیرەتی و بنەماڵەییە بەسەر بزوتنەوەی ناسیونالیستی کوردەوە بوەتە هۆی لە قاڵبدانی ئاستی داوای خەڵکی کوردستان بەرامبەر دەوڵەتی مەرکەزی لە بەشداری ئەم هێزانەدا لە پۆست و پلەوپایە لۆکاڵیەکان و ناوچەییەکاندا کە لە لامەرکەزی و حوکمی زاتیدا خۆی نیشانداوە. هەرچی فاکتەری دوەمی پشت بەستن بە ناکۆکیەکانی دەوڵەتە مەرکەزیەکانە بوەتە هۆی لەناوچونی ئەم دەستکەوتە کاتیانەی حوکمی زاتیش کاتێک کە ئەم دەوڵەتە ناوەندیانە ڕێک کەوتونەتەوە و پەیمانی سەربازی و سیاسی هاوبەشیان داناوە بۆ سەرکوتکردنی هێزە چەکدارە کوردیەکان.
ڕاپەرینی ١٩٩١ ئاڵوگۆڕێکی سیاسی بەسەر دۆخی کوردستاندا دەهێنێت و بە شێوەیەکی دیفاکتۆ دەبێتە ناوچەیەکی سەربەخۆ بەڵام هیچ هەنگاوێک بەرەو کۆتایی هێنان بە گرێی نەبونی دەوڵەت نەک نابینین بگرە تاکتیکی گەڕانەوە بۆ بەغداد و فیدرالی یەک لایەنە و دژایەتی خۆیان بۆ سەربەخۆیی بە ڕیەل پۆلەتیک دەزانن!

هەرچەند کوردستانی عێراق فرسەتێکی ٢٥ ساڵەی لەبەردەمدابوو کە دروستکردنی دەوڵەتی سەربەخۆ، بەڵام یەکێتی و پارتی لەسەر هەمان بنەمای فکری و سیاسی بزوتنەوەی چەکداری عەشیرەتی و بنەماڵەیی و ناوچەگەری مانەوە. لەلایەک دەسەڵاتی میلیشیایی ناوچ□یان دروستکرد و لەلایەکی ترەوە هەریەکەیان خۆی بەستو□ بە دەوڵەتێکی ناوچەکە و پاشکۆی سیاسەتەکانی ئەمریکا لە عێراقدا. فیدرالی تەنیا ناونیشانێکی بێ ناو□□ک بوو کە لە حکومەتە دوو ئیداریەکەیان نابوو بەبێ ئەوەی لایەنی بەرامبەریان کە سەدام و بەعس بوو دان بەو

فیدرالیەتەی ئەواندا بێنن. لەدوای نەمانی سەدامیشدا دیسان ئەم فیدرالیەتە لە نێوان بەغدا و کوردستاندا کارینەکرد و جیابونەوەی ئابوریشی لێکەوتەوە. بۆ کوردستانیش فیدرالی و حکومەتی هاوبەش و پەرلەمان لەم چارەکە سەدەیەدا قاڵبێکی ئەمری واقیعی ئەم دەسەڵاتە میلیشیایە ناوچەییە بوو و لەواقیعدا سیستەم و حکومەتێکی سەراسەری و سەروناوچەیی و مەدەنی نەبوو. هەر ئەمەش مانای نەبونی دەوڵەتە و ژیان کردنە لەسایەی بەدیلی بۆ دەوڵەتیدا.

ڕوخانی بەعس و شکستی مۆدیلی فیدرالی قەومی و مەزهەبی عێراق و پشت بە ستنی کوردستان بە نەوتی خۆی و هەڵوەشانەوەی حکومەتی عێراقی لە ناوچە سونی نشینەکان لە ٢٠١٤ەوە و پەیوەست بونی کەرکوک و ناوچە دابڕاوەکان بە هەرێمی کوردستانەوە، لەپاڵ قوتبی بونەوەی جەمسەرەکانی ناوچەکە لە نێوان ئێران و سعودیە و تورکیادا، توندبونەوەی پێشبرکێی نێوان ڕوسیا بەرامبەر بە ئەمریکا لە ناوچەکەدا، ئەمانە هەموی فاکتەری ناوخۆیی و ناوچەیی و جیهانین کە ڕەوشی سیاسی و ئابوری کوردستانی گۆڕیوە و زەمینەکانی دروستبونی دەوڵەتی سەربەخۆی کوردستانی کردۆتە ناچاریەک. ئەمانە زەمینەکانی کۆتایی هاتنی دەورانی بێ دەوڵەتی خەڵکی کوردستان دروستکردوە بەڵام دیسانەوە ڕێگریەکانی بەردەم ئەم بەدەوڵەت بونە هێشتا ماون.

ئەگەر نەمانی بەعس لە کوردستان فرسەتی سیاسی ئامادە کرد بۆ سەربەخۆیی کوردستان، ئەوا بەرهەمهێنانی نەوت لە کوردستان و گەڕانەوەی کەرکوک بۆ ژێرسایەی هەرێم فرسەتی ئابوریشی لەبارکرد بۆ دروستکردنی دەوڵەت. ئەمە زەمینەی ئاڵوگۆڕێکی هەمەلایەنەی سیاسی و ئابوری و کۆمەڵایەتی و جیۆسیاسی لە کوردستان دروست دەکا، کە دروست بونی دەوڵەت گرنگترین ئەڵقەیەتی. ئەم زەمینانە بۆ دروستبونی دەوڵەت فشار دەخاتە سەر سیستەمی میلیشیایی و ناوچەگەری ئێستای پارتی و یەکێتی، بەڵام بەبێ دروست بونی دەوڵەت ئەم زەمینانە خۆبەخۆ ناتوانن ببنە فاکتەری ئاڵوگۆڕ پێکهێنان لە دۆخی سیاسی و ئابوریدا و ئەم دۆخە وەک خۆی دەمێنێتەوە و درێژە بەهەمان قەیران و سەرگەردانی سیاسی چارەکە سەدەی ڕابردوو دەدرێ.

لە ئێستادا پارتی بڕیاری بەرپاکردنی رفراندۆم بۆ سەربەخۆیی داوە دەیەوێ لەم فرسەتە سود وەرگرێ بۆ پیادەکردنی ستراتیژی دروستکردنی دەوڵەتی ئەمری واقیعی خۆی . بەڵام ئایا پارتی بەم رفراندۆمە دەتوانێ بزوتنەوەی ناسیونالیستی کورد لە گرفتی نەبونی دەوڵەت و پاشکۆیەتی بۆ بەغداد ڕزگار بکا؟ ئایا پارتی دەتوانێ دەوڵەت دروست بکا و کۆتایی بەمێژوی بێ دەوڵەتی بێنێ ؟ ڕێگریەکانی بەردەمی

دروستبونی دەوڵەت لە کوردستاندا لە ئێستادا چییە؟
وەڵامی ئەم پرسیارانە دەمان باتە سەر هەڵوێستی دروست سەبارەت بەم رفراندۆمەی سێپتەمبەر کە لە ئێستادا بزوتنەوەی گۆڕان و ڕۆشنبیرە ئەنتی پارتییەکان ناتوانن وەڵامێکی سیاسی و لۆجیکی پێ بدەنەوە و توشی هەڵوێستێکی دوگمایی و ناسیاسی بون سەبارەت بە پرسی سەربەخۆیی و دروست بونی دەوڵەت لە کوردستاندا. پرسیار لەسەر هەڵوێستی پارتی لەم رفراندۆمەدا ئەوە نیە کە لەم ڕێگەیەوە دەیەوێ خۆی بەهێزبکا چونکە پارتی ئێستا هێزی باڵادەستی بزوتنەوەی ناسیونالیستیە، جا رفراندۆم بکرێ یان نەکرێ، پرسیاری سەرەکی ئەوەیە پارتی دەتوانێ دەوڵەتی سەربەخۆ لە کوردستان دروست بکا و لەعێراق جیاببێتەوە؟

ڕێگریەکانی بەردەم دەوڵەت

ڕێگریەکانی بەردەم دروستبونی دەوڵەتی سەربەخۆ لە کوردستان لە پێشدا ڕێگری سیاسین وەک لە ئابوری و ئیداری. ئەم ڕێگریە سیاسیانە هەم لەلایەن ڕەقیبەکانی پارتی لە ساحەی سیاسی کوردستاندا و هەم ڕەقیبەکانی سەربەخۆیی کوردستان لەلایەن دەوڵەتی عەبادی و ئێران و تورکیاوە دەنە پێش.
پارتی پێویستە هێزی ناوخۆی بزوتنەوەی ناسیونالیستی کورد و هاوبەشە ئیسلامیەکانی کوردستان لەژێر چەتری باڵادەستی خۆیدا کۆبکاتەوە. ئەم کارەش بە هێزێکی بنەماڵەیی و ناوچەگەری وەک پارتی کارێکی سەختە. هەروەها پارتی پێویستی بە پشتیوانی یەکێتیە بەڵام ئەم کارە بە یەکێتیش قورسە چونکە دەبێ باڵانسی برابچوکی پارتی و دەستایەتی ئێران و گۆڕان ڕابگرێ. بەڵام ئەم ڕێگریە سیاسیانە لە چاو بەرژەوەندیەکی ئابوری و سیاسی کە دەوڵەتی سەربەخۆ بە ڕەقیبە ناسیونالیست و ئیسلامیەکانی پارتی دەیبەخشێ قابیلی چارەسەرە. کاراکردنەوەی پەرلەمان و گەڕاندنەوەی وەزیرەکانی گۆڕان کۆتایی بەم ناڕازیەتیانە دەهێنێ کە ئێستا بەم نەخشەیەی پارتی بە رفراندۆم هەیە.

ڕێگرە سیاسیەکانی دەرەوە بەهەمان شێوەی ڕێگرە ناوخۆییەکانی کوردستان ئاسان نین. کاتێک عەبادی باس لە ناقانونی بونی رفراندۆم و پێویستی گەڕانەوەی بڕیاری بەرپاکردنی رفراندۆم بە پەرلەمانی عێراق دەکا نیشانی دەدا کە هیچ ئومێدێک بە دانپێدانانی مافی بەرپاکردنی رفراندۆم و سەربەخۆیی لەلایەن حکومەتی عێراقەوە نیە و لە ئایندەدا ئەم “ناقانونی”بونەی رفراندۆم و دەکرێتە بڕیاری شەڕ دژی لە قانون لادانی هەرێمی کوردستان. دەوڵەتی ئێرانیش لە

فشارخستنە سەر یەکێتی و ناردنی حەشدی شەعبی تا داختستنی سنور بەردەوام دەبێ تا کوردستان بگەڕێتەوە ژێر سایەی دەوڵەتی شیعی عێراق وەک بەشێک لە ستراتیژی هیلالی شیعە بۆ ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست. تورکیاش بەهەمان شێوە فشارە ئابوری و سیاسی و سەربازیەکانی هەمیشە خەتەر و مەترسی دەبن.
هەڵوێستی ئەمریکا و ئەوروپا و ڕوسیا بەپێی سیاسەت و تاکتیکەکانیان لەناوچەکەدا دەگۆڕێ و هەم دەوری فشار و ڕێگری و هەم دەوری بێدەنگی بەرامبەر ئەمری واقیعیان دەبێ.

ئەم ڕیگریانە لە ناوچەیەکی پڕ لە شەڕی عێراق و سوریا و پڕکێشەمەکێشی تورکیا و ئێران و سعودیەدا و لە پێشبڕکێی ئەمریکا و ڕوسیادا کاریگەریان لەسەر نائارامی پرۆسەی سیاسی ڕاگەیاندن و بەڕەسمی بونی دەوڵەتی سەربەخۆی کوردستان هەیە، بەڵام لەم ناهاوسەنگیەی هێزە ناوخۆییەکانی عێراق و ناوچەکە و جیهاندا شتێکی لەمە زیاتر چاوەڕوان ناکرێ بۆ دروست بونی ئایندەیەک کە تیایدا دەوڵەتی کوردستان لە ئارامیدا بێتەسەرکار و دانی پێدابنرێ، هەرچۆن لەسەدەی بیستدا ئەمە ڕوینەداوە هیچ بەڵگەیەک نیە کە لەسەدەی بیستویەکیشدا پێشبینی ڕودانی ئەم جەوە ئارامە بکرێ.
مانەوەی دەوڵەتی سەربەخۆی کوردستان هەر هێندە مسۆگەرە کە مانەوەی دەوڵەتی عەبادی یاخود دەوڵەتی ئەسەد مسۆگەرە. مانەوەی دەوڵەتی کوردستان مانەوەی دەوڵەتی ئەمری واقیع دەبێ بۆ ماوەیەکی کەم تا زۆر، هەرچۆن مانەوەی حکومەتی هەرێم بۆ چارەکە سەدەیەک دیفاکتۆ بوو. گۆڕانێکی ئەرێنی ئەوە دەبێ کە پارتی و یەکێتی ناچار دەبن بۆ پابەندبوون بە مانەوەی ئیعتباری دەوڵەتەکەیانەوە وابەستەیی خۆیان بە تورکیا و ئێرانەوە بەشیوەیەک بەرتەسک بکەنەوە. هەرچۆن عەبادی هەرچەند وابەستەی ئێرانە بەڵام ناچارە مەحدودیاتێک بۆ دەستێوەردانی ڕاستەوخۆی ئێران دابنێ.
نەبونی شەرعیەت و ڕەسمیەتی نێودەوڵەتی و دانپێدانەنانی لە لایەن نەتەوەیەکگرتوەکان و دەوڵەتەکانەوە کێشەیەکی سیاسی سەرەکی دەوڵەتی سەربەخۆ دەبێ. لەوانەیە ئیسرائیل و سعودیە دان بەم دەوڵەتەدا بنێن بەڵام لە نەبونی دانپێدانانی ئەمریکا و ئەوروپا و ڕوسیا و ئێران و تورکیادا ئەم دەوڵەتە لە گۆشەگیریەکی سیاسیدا ژیان بەسەر دەبا و لانی کەم مامەڵەی ناڕەسمی وەک ئێستا دەکرێ. ئەم کێشە سیاسیە کێشەی بونە بە لە بازاڕی نەوت و قەرزی نێودەوڵەتی و بازرگانی بەردەوام دەکا. ئەمەش دەستی مافیای دەسەلاتدار بۆ دەربازبون لەهەر شەفافیەت و لێپرسینەوەیەک تاڕادەیەک واڵا دەهێڵێتەوە، و هەروەها دەبێتە بیانوی درێژەپێدانی بەرنامەی

نیولیبرالی گرتنەوە لە موچە و خزمەتگوزاریەکان و پشتیوانی دەوڵەت بە مادە خۆراکیەکان و سوتەمەنی و ئاو .

لەڕووی ئیداریشەوە ئەم دەوڵەتە لە ئیدارەی هەمان دوو زلهێزی میلیشیایی کوردستان پێک دێت. ئەم یەکخستنی ئیدارەی سەربازی و مەدەنی و مالیە کە ٢٥ ساڵە نەکراوە ئیتر دەکەوێتە ژێر فشاری فەرمالی دامەزراندنی دەوڵەتەوە. بێگومان ئەمە لەڕێگەی ئیرادەی مەدەنیانەی یەکێتی و پارتیەوە ناچێتە پێش بەڵکو لە ڕێگەی کێشمەکێش و لەوانەیە شەڕی لەناو لەوەشەوە بچێتە پێش بۆ یەکلایکردنەوەی دامودەزگا ڕەسمیەکان بەقازانجی پارتی یان یەکێتی. دامەزراوەیەکی لەبابەتی دەوڵەتی لوبنان دروست دەبێ کە هەرچەند ڕەسمیە بەڵام مەری دەسەڵاتی میلیشیایی پێوە دەبێ. ئەمە ئاستێ بۆ سەرجەم نوارەکانی یاسایی و دادوەری و بەڕێوەبردن و پەروەردەش دروستە کە سیستەمی پۆشوی میلیشیایی-ناوچەگەری- عەشیرەتی وتاک حزبی لە ژێر فشاری ڕەسمیەت و فەرمالیزمی دەوڵەتدا دەیەوێ خۆی بگونجێنێ تا شەرعیەت بەخۆی بدا، بەڵام ئەم دووحزبە دەسەڵاتدارە خۆیان بە پێی پێکهات و سیاسەت و سونەتی کارکردنیانەوە خۆیان ڕێگری بەردەم دروست بونی دەوڵەتێکی مەدەنی و سەکولار دەبن. هەربۆیە ناکۆکی ڕیزی ناڕەزایەتیە مەدەرن و ئازادیخواز و سەکولار و یەکسانیخوازی خەڵکی کرێکار و فەرمانبەر و ئازادیخواز دژ بە دەسەڵاتی دەوڵەتی ئەم حزبانە دیسانەوە زامنی هەر بەرەو پێشەوە چونێکی سیاسی و باشبژێویەکی خەڵکە. دروستبونی دەوڵەت فرسەتی بە ئەنجام گەیشتنی ئەم ناڕەزایەتیانە زیاتر دەکا لەبەرئەوەی پارتی و یەکێتی ناچار دەبن لە چوارچێوەیەکی یاسایی و ڕەسمی و سەراسەریدا بەرامبەر بەم ناڕەزایەتیانە بوەستنەوە تاکو شەرعیەت و چوارچیوەیەکی ڕەسمی بدەن بە دەسەڵاتەکەیان و چیتر وەک دوو حزب و دوو ئیدارەی میلیشیایی ڕەفتار نەکەن لەگەڵ سەرجەم دانیشتوانی کوردستان کە بونەتە هاوڵاتیەکی خاوەن ناسنامەیەکی ڕەسمی دەوڵەتێک و چاوەڕوانیان گەڕاوە و دەیانەوێ چیتر وەک کۆیلەی حزبی چەکدار نەبینرێن و وەک هاوڵاتیانی خاوەن ماف و خواست مامەڵە بکرێن و دەوڵەت بەرپرسیارەتی پیشان بدات لە ئاستیاندا.

هەربۆیە دەوڵەت لە ڕووی سیاسی و ئابوری و ئیداریەوە دەبێتە فشارێکی بەردەوام لەسەر پارتی و یەکێتی، کە ناچاریان دەکات دژ بە ڕابردوی خۆیان بجەنگن. بەمانەیەکی تر یەکێتی و پارتی خۆیان کە بەربەستی بەردەم سەربەخۆیی بون بەم هەنگاویان بە سەربەخۆیی خۆیان دەبنە بابەتی ئەو ڕێگریانەی کە دەبێ چارەسەربکرێن . ئەگەر

ئەم دووو حزبە شکستیان هێنا لەوەڵامدانەوە بە نیازەکانی دەوڵەتدا ئەوا دوچاری فشار و ئەزمە و شکستی سیاسی و کۆمەڵایەتی دەبن و لە کۆتاییدا دەسەڵاتیان شکست دێنێت. بەم پێیە دروستبوونی دەوڵەت لە کوردستان هەنگاوێکی ڕولەپێشە لە ڕوی سیاسی و مافی هاوڵاتی بون و لە ڕوی جێگا و ڕێگای کۆمەڵایەتی و ئابوریشەوە لە چاو مانەوەی سیستەمی میلیشیایی ئیستا و مانەوە لە چوارچێوەی دەوڵەتی شیعەی عێراقدا.

چ جۆرە دەوڵەتێک دادەمەزرێ؟

ناڕەزایەتییەک بەرامبەر بە رفراندۆم و سەربەخۆیی کوردستان لەلایەن بەشێک لە خەڵکی کوردستانەوە ئەوەیە کە دەوڵەتی سەربەخۆ هەمان سیستەمی بنەماڵەیی ئێستای پارتی دەبێ. یاخود لەلایەن سوشیالیست و چەپەکانی کوردستانەوە دەوترێ هەمان سیستەمی سەرمایەداری و دژی ئازادی یەکێتی و پارتی دەبێ.
بێگومان مۆرکی دەسەڵاتی بنەماڵەیی و دیکتاتۆری و گەندەڵی پارتی و یەکێتی بە ناوچەوانی ئەم دەوڵەتە سەربەخۆیەوە دەبێ و لە ڕووی مافە سیاسی و ئابوریەکانی خەڵکی کرێکار و کەمدەرامەتی کوردستانەوە شتێکی بنچینەیی ناگۆڕێ و هەمان دەسەڵاتی سەرکوتگەر و برسیکردن بەردەوام دەبێ کە ئێستا هەیە. لەبەر ئەوەی ئەوەی رفراندۆم دەکا و دەولەت دروست دەکا هەمان پارتی و یەکێتین و ئەوان لە پێناو بەرژەوەندی خۆیاندا نەک بە رژەوەندی کرێکار و زەحمەتکێشی کوردستاندا دەست دەدەنە ئەم کارە.
تەنانەت مۆرکی ناوچەگەری و عەشیرەتی بە ڕوخساری ئیدارە ودامودەزگا و یاسا و حکومەتەکەیانەوە بە ماوەیەکی تریش دەمێنێتەوە، سەرەڕای ئەوەی زەمینەی تێکەڵاوبونی ناوچەکان و شارەکان و هاوڵاتیان و ڕەسمی بونەوەی دامودەزگاکان دروست دەبێ لە ئەنجامی دروست بونی دەوڵەتدا.
بەڵام وەڵامی ئەم جۆرە ڕەخنانەی دەوڵەت ڕەتدەکەنەوە بەهۆی ئەم خەسڵەتانەی دەسەڵاتی پارتی و یەکێتیەوە ئەوەیە کە باشە لە چارەکە سەدەی ڕابردودا هۆکاری مانەوەی ئەم دەسەڵاتە بنەماڵەیی و دیکتاتۆری و گەندەڵی چی بوە؟ ئایا نەبونی دەوڵەت و بونی کوردستان بە ئەردوگایەکی دوو حزبی چەکدار و دواتر بونی بەبەشێک لە فیدرالیەکی شکست خواردووی عێراق هۆکاری ئەوە نەبوە کە هەموو هەوڵەکان بە گۆڕینی ئەم دەسەڵاتە و گۆڕانکاری و چاکسازی شکست بخوات لەبەرئەوەی هیچ سیستەم و یاسا و دەوڵەت و دەزگایەکی ڕەسمی نەبوە تاکو بتوانی باسی چاکردنی بکەی و تەنیا لولەی چەکی

میلیشیاکان یاسا و دەستور و حکومەت و دادگا بوە.

ئایا چارەکە سەدەیەک بەس نیە بۆ ئەوەی لەم دەسەڵات و سیستەمە میلیشیایە بەتەما بیت دامودەزگا و ئیدارە و یاسا ودادگا و پەرلەمان دروست بکەیت؟ پرسەکە بەپێچەوانەوەیە لە هیچ شوێنێکی دنیا بەبێ دامەزراندنی دەوڵەتێکی مەرکەزی نەتوانراوە یاسا و ئیدارە و دادگا و سوپا و بودجە و باج و سیستەمی پەروەردە و پاراستن و تەندروستی دەوڵەتی ڕێکوپێک بێتەدی. دنیای ئەمڕۆ دوای دووسەدە لە دروستبونی دەوڵەت ئێستا خەریکە ئەمانە وەک بەشێکی خۆبەخۆ لە سیستەمی کۆمەڵایەتی و سیاسی و ئابوری جێدەکەون و دەوری دەوڵەت کەم دەبێتەوە. هەرچەند سەرمایەداری بەگومان لەڕێگەی هێشتنەوەی دەوڵەت وەک دامودەزگای سەرکوتەوە سوپا و پۆلیس و زیندان و هێزی نهێنی وەک ئامرازی سەرکوتی چینایەتی دەهێڵێتەوە.
بەڵام لەکوردستان کە دەولەت بونی نەبوە ئەم دامەزراوانە نین و دەوڵەت پێش مەرجە بۆ دروستبونی ئەم دامودەزگایانە نەک دروست بونی ئەم دامودەزگایانە پێش مەرجی دەوڵەت بن. پێویست بەدەوڵەتێک دەکا تا لە چوارچێوەیەکی ئیداری و یاسایی ژیانی سیاسی و ئابوری و کۆمەڵایەتی ڕێک بخا و خەڵک بتوانێ چاودێری داهات و دەسەڵات بکا یاخود کاتێ ویستی بیگۆڕێ بزانێ چ سیستەمێک دەگۆڕێ یان شۆڕش دژی چ دەسەڵاتێک و دەوڵەتێک دەکا؟ دەوڵەتێک پیویستە تاکو بتوانێ پەیوەندی سیاسی، بازرگانی ، دیبلۆماسی بە دەوڵەتان و بە بازاڕ و سیستەمی جیهانیەوە دیاربێت. ئەم دەولەتە شەرعیەتێکی نێودەوڵەتی هەبێ کە بە ئاسانی نەتوانرێ عێراق وتورکیا و ئێران هێرش بکەنە سەری.

گۆڕینی دەسەڵاتی بنەماڵەیی و گەندەڵی و سەرکوتی یەکێتی وپارتی لە نێو دەوڵەتێکدا دیسانەوە کاری بزوتنەوەی ناڕەزایەتی جەماوەریە. دانانی دەستورێکی مۆدیرن و سەکولار و دابینکردنی مافە سیاسی و ئابوریەکانی خەڵکی کرێکار و کارمەند و مامۆستا و خانەنشین بە خەباتی جەماوەری و ڕێکخراوە جەماوەریەکانیان دەکرێ و هیچ دەوڵەتێکی بورژوازی بەم دەستکەوتانەوە لەدایک نەبوە و سەربەخۆیی ئەم دیاریانەی پێ نیە بە خەڵکی کرێکار و هەژار. بەڵام لەسایەی بونی دەوڵەت و یاسادا دەتوانرێ ئەم خەباتە باشتر و سەرکەوتوانەتر بچێتە پێش، نەک لە سایەی دەسەڵات و سیستەمی میلیشیایی و سەرگەردانی سیاسیدا. ئەوە خەباتی خەڵکە کە مۆری پێشکەتنخوازانە لە دەوڵەتی داهاتوی کوردستان دەدا و ڕادەی دەستکەوتی ئەو دەوڵەتە بۆ کرێکاران و زەحمەتکێشان بە ڕادەی هاتنەمەیدان و ئامادەی

خۆیانە بە سەپاندنی دەستور و مافەکانیان بەسەر دەوڵەتە سەربەخۆیکەدا و لە غیابی ئەم هێزەدا نابێ چاوەڕێ بکەین دەوڵەتی سەربەخۆی کوردستان لە پلەیەکی بەرزتردابن لە چاو دەوڵەتە سەرکوتگەر و کۆنەپەرستەکانی ناوچەکەدا. ئەمە ئەنجامگیری چارەکە سەدەیەک لە دەسەڵاتی یەکێتی و پارتیە.

دامەزراندنی دەوڵەت چی پێویستە

ئەمە کاتێک لە دودەیەی ڕابردوەوە کارمان لە پێناو سەربەخۆیی دا کردوە زانیومانە کە دەبێ بە فشارخستنە سەر پارتی و یەکێتی ئەم ڕیگاچارەی سەربەخۆییە بسەپێنرێ و ئەم دوو حزبە مل بدەن بەوەی خەڵک لە رفراندۆمێکدا ئەم خواستەی دەربەڕێ. هەربۆیە دەبێ بەرپاکردنی رفراندۆم بەگرنگ بزانین لەبەرئەوەی دوای ٢٥ ساڵ لە حوکمڕانی، پارتی و یەکێتی بۆیەکەم جار دان بەو مافەی خەڵکی کوردستاندا دەنێن کە خۆی بڕیار لەسەر چارەنوسی سیاسی بدات. ئەمە ئاکامی شکستی ڕێگاچارەی فیدرالیە، بەڵام بێگومان لەبەرژەوەندی پارتیدایە کە دەوڵەتێکی سەربەخۆی دیفاکتۆ بە پێی دەستور و باڵادەستی خۆی دروست بکا. ئەم رفراندۆم و دەوڵەتە سەربەخۆیە ئەمڕۆ دەبێ پارتی و یەکێتی پێی هەڵسن وەک دوو هێزی خاوەن دەسەڵات لە کوردستاندا. چاوەڕوانی ئەوەی هێزێکی تر لەدەرەوەی ئەم دوو حزبە بێت و رفراندۆم و سەربەخۆیی ئەنجام بدا لە ئێستادا واقعی نیە. هەربۆیە باسکردنی لەوەی کە رفراندۆم و سەربەخۆیی خزمەت بە دەسەڵاتی پارتی و یەکێتی دەکا بەڵگە نەویستە و ئەگەر ئەم دوو حزبە بزانن کە ئەم سیاسەت و ستراتیژە لەدژی بەرژەوەندیەکانیانە وەک ڕابردوو لە دژی دەوەستن و لە ئەنجامدانی رفراندۆم پەشیمان دەبنەوە. لە ئێستادا رفراندۆم و سەربەخۆیی خاڵی هاوبەشی نێوان دەسەڵات و خەڵکە و خەڵکی کوردستانیش بەرژەوەندی لەوەدایە کە لەسایەی دەوڵەتێکدا بژی نەک لەسایەی ئۆردوگایەکی میلیشیاکاندا کە هیچ سیستەم و یاسا و ماف و پێوەری هاوڵاتی و هیچ ڕەسمیەتێکی نێودەوڵەتی و هیچ ئایندەیەکی سیاسی و ئابوری دیاریکراوی نیە و هەمیشە لە ژێر هەڕەشەی دەوڵەتی عێراق و تورکیا و ئێراندایە.

بزوتنەوەی جەماوەری ئازادیخوازی کوردستان کە لە دەساڵی ڕابردودا دژی دەسەڵاتی یەکێتی و پارتی بەشیوەی جۆراوجۆر لەمەیداندا بوە، دەتوانێ لە مەسەلەی رفراندۆم و سەربەخۆییشدا دەوری گرنگ بگێڕێ و فشاری خۆی بخاتە سەر ئەم پرۆسەیە. هەر جۆرە پاسیڤیزمێک بە بیانوی ئەوەی رفراندۆم و سەربەخۆیی لە بەرژەوەندی پارتیدایە کوشتنی ئیرادەی شۆڕشگێڕانەی خەڵکی ناڕازیە کە پێویستە لەم پرۆسەیەدا

مەرج و خواستەکانی خۆی بسەپێنێ. لەم پرۆسەی رفراندۆم و سەربەخۆییەدا پێویستە بزوتنەوەی فشار لەسەر ئەم حزبانە بە ئاقاری ئەم خواستانەدا بکەوێتە ڕێ.

١- ئەنجامی رفراندۆم دەبێ دەستبەجێ لەڕێگای گفتوگۆ لەگەڵ بەغداد ببرێتە پێش و لەکاتێکی دیاریکراوی ماوە کورتدا دەوڵەتی سەربەخۆ ڕابگەیەنرێ.
٢- داوا بکرێ لە نەتەوەیەکگرتوەکان سەرپەرشتی رفراندۆم بکا و ڕەسمیەت بە ئەنجامەکەی و دەوڵەتی سەربەخۆ بدا.
٣- ئامادەکاری بکرێ بۆ ڕوبەڕوبونەوەی هەر دەستدرێژیەک لەلایەن دەوڵەتی عەبادی یاخود تورکیا و ئێرانەوە.
٤- رفراندۆم هەموو ناوچە کوردنشینەکان بگرێتەوە و رفراندۆمی تایبەت بەو ناوچانەی دەرەوەی هەرێم بکرێ کە هەموو دانیشتوانی ئەو ناوچانە ئازادانە بڕیار بدەن سەبارەت بە پەیوەست بون بە کوردستان یان گەڕانەوەیان بۆ عێراق.

ئەم بزوتنەوە جەماوەری و سیاسیە ئازادیخوازە ئەرکی گرنگی دوای رفراندۆم فشاردانانە لەسەر پارتی و یەکێتی بە جێبەجێکردنی سەربەخۆیی و ڕێگە گرتن لە هەر یاریکردنێک بەم مەسەلەیەوە. هاوکات لە پرۆسەی ڕاگەیاندنی دەستور و دروستکردنی دامودەزگاکانی دەوڵەتیشدا گرنگە کە بەشداریەکی جدی بکا بۆ ڕێگەگرتن لەم حزبانە کە هەوڵی سەپاندنی هەمان ڕەشنوسی دەستوری کەنەپەرستانە دەدەن کە پێشتر ویستویانە و دامودەزگاکا و ئیدارەی پێشوو لەسەر هەمان بنەمای باڵادەستی میلیشیاکانیان دادەنێنەوە. لەم پرۆسەیە دا خەڵک دەتوانن چالاکانە دەور بگێڕن بۆ گۆڕینی سیستەمی میلیشیایی بە سیستەمێکی مۆدێرن و پێشکەوتو کە بتوانێ ئیرادە و خواست و مافەکانی خەڵکی کرێکار و فەرمانبەر و ئازادیخوازان بەرجەستە بکا. خواستەکانی خەڵک لە ١٧ شوبات و خواستی خۆپیشاندانەکانی مامۆستایان و فەرمانبەران بۆ کەمکردنەوەی دەسەڵاتی میلیشیایی وگەندەڵی و بەڕەسمی ناسینی ئازادیەکانی خەڵک دەتوانێ بکرێتە چوارچێوەی خواستەکانی خەڵک لە دانانی دەستور و دامودەزگای دەوڵەتی سەربەخۆدا.

بێگومان پارتی و یەکێتی دەیانەوێ پرۆسەی رفراندۆم و سەربەخۆیی وەک هەر هەڵبژاردنێکی گشتی تر بچێتە ڕێگاوە و خەڵک دەنگ بدا و بچێتەوە ماڵی خۆی و ئەوان بڕیار لەسەر دەستور و دەوڵەت بدەن. ئەو بۆچونەش کە لەم پرۆسەیەدا تەنیا بەرژەوەندی پارتی دەبینێتەوە و بۆیە لە ژێر ناوی دژایەتیکردنی پارتیدا داوای پاسیف بونی خەڵک

دەکا ڕێگە بۆ پارتی و یەکیتی خۆش دەکا کە بەبێ دەور و دەخاڵەتی خەڵک چیان دەوێ ئەو کارەبکەن. هەربۆیە ئەگەر کەسێک نیگەرانی□ ل□وەی کە ئەم پرۆسەیە بە قازانجی پارتی تەواو نەبێ دەبێ هانی خەڵکی ناڕازی بدا کە خۆیان دەوربگێڕن لە فشاردانان لەسەر ئەم حزبانە کە نەتوانن بە ئارەزوی خۆیان یاری بە رفراندۆم و ئەنجامەکەی و دەوڵەتی سەربەخۆوە بکەن. هەر پاسیڤ بونێک سەبارەت بە چارەنوسی سیاسی کوردستان هەر چەند لە ڕوکەشدا شۆڕشگێڕانە بێ لە ناوەرۆک و واقیعدا جگە لە تەسلیم بون بە قەدەری دەسەڵاتی پارتی و یەکێتی هیچ کارێکی تر ناکا، ئەمە ئەو هەڵوێستەیە پاسیڤیستانەیە کە بزوتنەوەی چەپ و کرێکاری و کۆمۆنیستی بەدرێژایی مێژوو لە کوردستاندا بوەتە مایەی شکستی بەرامبەر بە ناسیونالیزمی کورد و سەرانی عەشیرەتگەر و ناوچەگەری کە بتوانن یاری بە چارەنوسی سیاسی خەڵکی کوردستان بکەن و خواستی سەربەخۆیی خەڵکی کوردستان بکەنە وەسیلەی وەرگرتنی پلە و پۆست و دەستگرتن بەسەر دەسەڵات و داهات لە کوردستاندا. ئەمە ئەو دەرسە مێژووییە کە بزوتنەوەی چەپ و کۆمۆنسیتی و کرێکاری و ئازادیخوازی نابێ لە مەسەلەی رفراندۆم و دروستکردنی دەوڵەتی سەربەخۆدا دوبارەی بکاتەوە و دیسانەوە بەدەستی خۆی شکستێکی تری مێژوویی تۆماربکا.

ئاسۆکمال
27/‏06/‏2017‏

که هاتنه‌وه … عه‌بدولڕه‌حمان فه‌رهادی

که هاتنه‌وه
گیرفانیان پڕی مێوژ و
کۆڵه‌پشتیان
پڕ په‌لکه‌نان
هه‌گبه‌شیان ته‌نیا ده‌نکه به‌ڕووی تێدابوو
سوارۆیان پیادهڕۆیی بوو
بنه‌نگڵیان پڕ له به‌رامه‌ی مامز و

ناولەپیان بۆنی پەرسیلە و
لاملیان قیت و بڵند بوو
پرێسکەی بەرپشتێنیان
مشت بوو لە پوونگ و
نامەی عاشقانەی جۆراوجۆر
ژنەکانیان دەنکە باویان کردبوو
بە ڕشتەی مرواریی ملیان
ئەوکات زێڕینگر پەی بە ماڵی نەبردبوون
ئەوانیش هەروەکوو جاران
بە کەوا و بنباخەڵی ئاودامانەوە
بە چلکەزییەوە دەهاتنە
سەر عارەبانەی نێو کۆڵان
هێشتا خوڵامکەی ئەسیوبییان
بەگەڵ نەکەوتبوو
شامپۆی قژیان بەتەنیا گڵی سۆرك بوو
ئەوکات هێشتا
فێری کۆستم و تەنوورە و مینیژۆب و تیشێرت و دیۆرا و
ماسکارا و کرێمئەساس نەبووبوون
ئەوان.. کە هاتنەوە
خانووچکەیان لە مشەمما چێکردبوو
نانینی ماڵەوەیان
وەکوو خەڵک
لە دوو سەرکە پیواز و
سێچوار نووردییەنان و
حەفتەه□شت کەوچک و لەنگەریی فافۆن بەولاوە
هیچی تری تێدا نەبوو
ئەوێ ڕۆژێ
هێشتا فێری شیفۆن و ستێک و سەلەموون،
دێلیڤێریی ڕیستورانتی پێنج ئەستێرە نەبووبوون
ئەوان کە بەوپەڕی دژوونی هاتنەوە
لە ئێستا پاك وشەنگتر بوون
تەماشای بەژنی زراڤت کردبان
زیت و تووڵاز
هێشتا وا هەڵنەدەفا بوون
ئەوکات
پێڵاویان لە پەلکی دار بەڕوو بوو
لە پرسەی هاوڕێ شەهیدەکانا

سەری پەنجە گەورەیانت
لە گۆرەوییە دڕاوەکانیان زەقزەق دەدیت
ئەوان ڕۆژان لای خەڵك و خواش مێریڤان بوون
شەرواڵیان لە دەوارە ڕزیوەکانی باڵەکایەتییەوە‌
بۆ دەهات و بەخۆشییەوە لە لوولاقیان هەڵدەکێشا
بە ناوپستێری سووڕاوەوە
پەلکەزێڕینەیان دەکردە پشتێن و
کۆمپانیایان بریتیبوو
لە جزدانە بچکۆلەکەی نێو گیرفانیان
لە وردە کانزا بەولاوە
هیچیتری تێدا نەبوو
دار جغارەکەی دەستیشیان
لە دار بەڵاڵووك و دارمازیی چیاکانەوە
بەدەم لێلێ وەسۆوە بۆ دروست کرابوو و
هیشتا ناوی چرووتی کووبییان نەبیستبوو
پایپی فەڕەنسییان قەت لەلێو نەنابوو
ناوی مارکەکانی پێرکاردن و بۆس و ئیف سانلۆرانیان
قەت بەبەرگوێ نەکەوتبوو
ئەوان کە هاتنەوە
بە قومێ ئارەقی فەلی لای بەعشیقە
دەکەوتنە دونیای خەیاڵێکی سەرمەدی
نە وەك ئێستا ژەنگن بە ویسکیی سەتساڵە
ئەوکاتی تازە هاتنەوە
دەرگای ماڵیان وەکوو ئێستا
پڕ نەبوو لە کۆد و گاڵە
دەرگاکانیان
نۆبەتداری بێژماریان لێ نەوەستابوو
چۆن قەمتەرەت ڕاکێشابا
لێیان بەژوور دەکەوتیت و
نان و ماست و ئەستوورکت لەگەڵ دەخواردن
هێشتا دایەی منداڵە ژیکەلەکانیان
دەستیان لەگەڵ
پاسەوانە سمێڵ با بڕەکانیان
ئاوا تێکەڵ نەکردبوو
گەنیو جەستەی نەیپۆشیبوون
گولی و بۆیە سەرو ڕوخساری بۆز نەکردبوون
لەسەر جادە و بارەگا و بندیوار و

ناو باژێڕ و چایخانەکان و
سێبەری دارتووی بەردەم دوکانان
لە هەموو شوێنێ دەبینران
ئەوان دەمان کاسپەرئاسا
ڕەنگی برووسکەیان نەگرتبوو،
کە هاتنەوە
لەگەڵ ئێمە دەکەنین و
لەگەڵ ئێمەش هۆڕهۆڕ
بە بانگ و سەڵا دەگریان.

شاتۆف لەچاوەڕوانیدا مرد … جەلال عەبدوڵا ساڵح

شاتۆف
ئاو نەبوایە
بۆنی خوێن کاسی دەکردین
ئەو ڕۆژگارەی پێکەوە بووین
دڵمان بەوەخۆش بوو
کەباران دەباری
مژدەی ژیانەوەی پێبوو

…

شاتۆف

نازانم کەی تەواودەبم
لە گرێی تەنافی
ئەم کێشانە؟
شاتۆف
تۆ لە کوێی؟
لەکۆڵانەکەی ئێمە
هەموو ڕۆژێکی عەسر
مرۆڤێ لە برسا دەمرێ

ئێوارە لافاوی کارەساتێ
پێڵاو و عینەکەیەی ئەڕفێنێ
وەک ئەوەی ئیتر
کۆتایی ژیان بێ

...

شاتۆف

ل□ نیوەشەودا
لەودیوی پەنجەرەکەمەوە
دەنگی گۆرانی دەبیسم
ژنێک گیتاری ئومێد لێدەدا
مناڵێک لەدایک دەبێ
ئەوە مژدەی
ژیانەوەی ئێمەیە هاوڕێ

...

شاتۆف

باوکی تۆیان کوشت و
ئەوەی منیان خنکاند
بەیانییەکی پایز بوو
چاومان لێبوو
تاک تاک کۆترەکان
ئەگەیشتنە ماڵی ئاو
تازە بەیانی کراسی تەمی لەبەرکردبوو
من و تۆ لەترسی نەهەنگەکان
تا ناوەراستی چەمەکە هەڵهاتین
لەوێ لەیەک دابڕاين
هەرلەوێش زانیمان
دیجلە و فورات
دوومناڵی
خێرنەدیوی
ڕۆژهەڵاتن

...

شاتۆف

چەند کاتژمێرێک ماوەم بدەرێ
هەتاکوو خوێنی شووشەی
پەنجەرەکان دەسڕم
ئاوی ڕێحانە و گوڵی
ئینجانە شکاوەکان ئەدەم
هەتاکوو لێدەبمەوە لە ڕۆکردنی گەنم
بۆ کۆترە باڵ شکاوەکان
هەتاکوو پیلی سەعاتی
سەردیوارە ڕووخاوەکەی ڕۆحم دەگۆڕم
سەگە ئەڵمانییە نەخۆشەکەم
ئەبەم بۆ سەرئاو و
کەمێک گاڵتەی لەگەڵ دەکەم
ئاخ شاتۆف
چۆن بتگەمێ؟
گرێی تەنافی ژیان
پڕە لە تەڵەی تاوان

...

شاتۆف

چەند ڕۆژێ ماوەم بدەرێ
هەتاکوو زەرفێ
مۆزی پلاستیک دەکڕم
بۆ وەچەی مەیموونەکانی هاوڕێم
هەتاکوو فوودەکەمە میزڵدانی
مناڵە کوێرەکەی دراوسێم
هەتاکوو میووەی گەنیووی
دووکاندارە ئەفغانییەکەی ناسیاوم
ئاشت دەکەمەوە
بە سەلاجە قۆڵ شکاوەکەی تەنیشتم
هەتاکوو کەمێک
گوێ لە گۆرانییەکی ژنانەی
زەکی موران دەگرم
دووا بەشی ڕۆمانە شێتەکەی
دستۆفسکی تەواو دەکەم

نووقوورچێکی پێچەوانە
لە گوێچکەی خەیاڵی دەگرم
ئاخ شاتۆف
ئەو ڕۆژەی وشەی نامەکانت
لەگەڵ خوێنی
کۆترە سەربڕاوەکان تێکەڵ بوو
ئەوە سەرەتای کارەساتی
دابڕانی ئێمە بوو

…

شاتۆف

چەند هەفتەیەک ماوەم بدەرێ
هەتاکوو دەرمانی نەخۆشی□کەم تەواودەکەم
لە پیاوێکی مارکسی
تۆزێ پارە و
کراس وپانتۆڵێکی
بەلشەفیکی قەرز دەکەم
وەک لێپرسراوێکی سیاسی ڕۆژهەڵاتی
لە ڕەنگی ڕێحانە
سمێڵ و سەرم بۆیە دەکەم
گیرفانم پڕدەکەم لە داڵغەی پارە
قیت قیت
وەک کەلەشێری دۆڕاوی دوای جەنگ
بیرەوەری ئەو شەقامەی
پشتی پڕە لە زامی پێ
ئەگەرمە کۆڵم و
بەرەولات
□□□د□ک□وم

…

شاتۆف

کەمێ ماوەم بدەرێ هەتاوەکوو
عەینەکەکەم دەگۆڕم بە ئەمریکی و
دانە دانە
دانەکانم دەردەهێنم و

لە منەتی خوا دەرئەچم
چاڵی کەلاوەکانی پووکم
بە مشتێ خۆڵەمێش و خۆێ پڕدەکەمەوە
تاقمێکی ئیتالی درووست دەکەم و
گوێز و قەسوانی کارەساتی پێدەشکێنم
پاشان کڵاوە ڕەنگاوڕەنگە
غەریبییەکەم لەسەردەکەم و
بەرەولات دێم

...

پەلەم لێمەکە شاتۆف
هەتاکوو بوتڵێ شەرابی مەرگ دەکڕم و
سەرێک ئەدەم لە شایی خوێن
سڵاوێک دەکەم لە لۆتی ژیان
تەلەفۆنێک دەکەم بۆ هاوڕێ کرێکارەکەم
باسی پاریسی ئێستا و
کۆمۆنەی کۆنی بۆ دەکەم
هەتاکوو دۆستێکی ستالین دەبینم و
هەواڵی سیبریا و ترۆتسکی لێدەپرسم
هەتاکوو مژێک لە ژەهری
ئەم تەنیاییە ئەدەم و
ژمارەی هەنگاوی
سەفەرەکەم دەژمێرم

...

شاتۆف
چەند مانگێک ماوەم بدەرێ
هەتاکوو لەم دوودڵییە ڕزگارم دەبێ
کراسی غەریبیم کۆند□ بێ
هەتاکوو پەراسووی گەڕم
ئەگات بە پشتی کووڕم
گوێچکەی شێتم دەکشێ
تا سەروی لووتی نەخۆشم
هەتاکوو پەنجەی تاوانم
تف دەکات لە نینۆکی پیرۆزم
هەتاکوو برۆم

یاخی دەبێت لە چاوم
قاچ
لە ڕێگای چەواشەم و
سەرم
لە پەتای فەلسەفەم

…

شاتۆف

پەلەم لێمەکە هەتاکوو ڕادێم
بە مەکری پێکەنین و
دەق دەگرم بە گۆرانی مەرگەوە
هەتاکوو شەبقەی حیزب فڕێئەدەم و
کرمی مەزهەب
لە ڕۆحم دا دەکوژم
هەتاکوو لەفێی ئەپارتمانی
ژمارە چل و پێنج
ڕزگارم دەبێ و
خانوویەکی خەیاڵی گاڵتەجاری
لە کەناردەریای بێکۆتایی بنیات دەنێم
پڕی دەکەم لە سیسرکی سپی ئاشتی و
نیوەشەو بەدزی تاریکیەوە

سەمایان بۆ دەکەم
بەرهەیوانە ڕووخاوەکەی ئەدەم بەکرێ
بە خوێنەرێکی گەمژەی کافکا و
گوێ لە درۆی
ژیانی دەگرم

…

شاتۆف

پەلەم لێمەکە
هه تاکوو دەستی چەپم
ئاشت کەمەوە بەڕاستم
گوێ لە سکالای گۆرەوی و
پێڵاوی تەنگم دەگرم

هەتاکوو تەواودەبم
لە ژماردنی مووسی سپی
سەری کاسم
ئاخ شاتۆف
چیت لێم دەوێ؟
سیسرک
پاش قەڕنێ
بە شایی نیووەشەو
شادئەبێ

...

شاتۆف

کەمێک ماوەم بدەرێ
پارچەیەکی لەشم
لەشوێنێک لێبەجێماوە
دەگەڕێم نايدۆزمەوە
لەوانەیە لە ژووری
پۆلیسی تاوان بێ
یان لەسەر کورسی
شەمەندەفەری
ژمارە پەنجاو شەشی تەمەنم بێ
لەوانەیە لای بۆن فرۆشەکانی
قەیسەری نەقیب
لە کووچەی عەرەب لای ماسی فرۆشەکان
لەژێر قۆڵی شکاوی لقێ گیا
یان لەسەر تەپڵەکێکی پیر
لەپاڵ پیاڵە و ژێرپیاڵەیەکی ڕۆژهەلاتی
لەوانەیە ئەوڕۆژەی چووم (ڕ) ببینم
لەلای سەرپۆشەکەی دایکی
لێمبەجێمابێ

...

شاتۆف

چەند ساڵێک ماوەم بدەرێ
هەتاکوو ئەم سەرمای

کارەساتانە بەسەردەچێ و
لە ژماردنی گوڵی
باخچەی ماچەکان و
لە جەنگی کێچی
کۆڵانەکانی پشتم
تەواو دەبم
هەتاکوو ئاڵۆشی پێستم
کەمێ ئارام دەگرێ و
چنگی بێزاری
وازم لێدێنێ
هەتاکوو مەنجەڵی ئاشتیم
دێتە کوڵ
ئەوکاتە مژ لە جگەرەی
گەوجیم ئەدەم و
بەرەولات دێم
...

ئاخ شاتۆف

بێزار بووم لە گرێی دووبارە
لە پەتای سیاسەت
ل□ تەڵەی پارە
ل□ فێڵی قاتل□ بەرێکی
چاوشینی مارکسی
شاتۆفی ئازیز
هێندەی باوەشی چاوەڕوانی
ماوەم بدەرێ
هەتاکوو پێت دەگەم
وەکوو جاران نەماوم
ئەترسم لە لاشەی سەربازە توڕەکان
لە گوڵی سەرگۆڕی کاپتنە دۆڕاوەکان
لەسێبەری سەنگەرە ڕووخاوەکان
لە قۆناغی تفەنگە سووتاوەکان
پێم لە هەنگاو دەترسێ و
چاوەکانم کز بوون
شەقامەکان پ□ بوون
لە دز و پاسەوانی سوڵتان

ئاخ شاتۆف
بڕم لە دووبارەی تاوان

...

شاتۆف
چاوەڕوانم بە
کەی جەنگ کۆتای هات
پاکەتێک
نووقڵی بیرەوەری
زەرفێک
خەیاڵی قاوەیی
زەمیلەیەک
دڵەڕاوکێ و
پڕگیرفانم
گەزۆی خەم و
ئاوارەییت
بۆدێنم
...

ئاخ شاتۆف

لەوانەیە هەرگیز
بەیەک نەگەین
لەوانەیە چەتەکانی جەنگ
لەڕێگا بمکوژن

...

سەفەر ... سەردار جاف

هەواری تریفەی ئولفەت
ڕستەی مرواری گۆرانی گوارەت بچڕه
لە دامێنی هەورەوە تۆ داباری بە سەر جەستەما

ئەی پەروینە کەمانجەژەنەکەی ئەوین
بە سەر شەپۆلی ژێیەکان
غلۆربەوە
رۆح بە قوڵپی قاقای پێکەنین بسپێرە
با تێر ماچبارانی بکا و
کلوە بەفر ئاسای بەهار
تك تك بڕژێ بە نێو چەمی پڕ لە لرفەم
حەزی سەر شێتم تەڕکەوە
کە نگێ دێت
سپێتی خۆی لوولدایەوە
شەوێکی پڕ نووری هەڵکرد
ئەو دەمانە ....
سەوزاییەکانی نێو ناخم
قرچەی سووتان دایدەگرێت و
لە بەر ڕچینی زستانێ
بە تەلانی هەلاجەوە
کپ دەبێت و دەبڕێتەوە
دەسا ئەی وێنای رووخساری نێو ئاوێنە
بە گەڵای زەردی خەزانت
شەرابی تەنیاییم قانگدە
گڤەی هەڵچوونی مەی نۆشیت
رووە و ئاسمان بڵندکەوە
ئەی هەناسە ونبووەکەی
نێو وشەی غەریبستانم
دەمی یاقووت
چاوی ماسی
بۆنی چرا
رەنگی خودا
ئاوێتەی سەر تاڵە ژێی کەمانجەکەت کە
میلۆدی نوێ بڵێرەوە
ڕستە ناتەواوەکانت
نابن بە سۆراغی دەنگێ
مەقامێك نامۆ لە شارا
لە سەنتڕاڵی ئۆسلۆوە ......
مامۆستای مەقاماتی من
عەلی مەردان
لە کنە و سۆراغی قەلای ئەکیرشۆسە

تا قەتاری ئەڵڵاوەیسی
بەخانەی ئۆپرا گەیەنێ
لەو لایشەوە
مانگ رووناهی
لە بناری شینی گۆیژەوە ڕنیووە
ئاوێزانی خەرمەنی ئای ئایەکەیە و بەستەی ڕەشۆڵی بۆ دەڵێ
حوسێن عەلی وا رووخساری
بە ئەکیرسیلقا تەڕ دەکا
لە رۆخی رووبارەکەوە
گۆرانییەکەی ((باڵا گەردانی چاوت بم …..))
بە دەم ڕێوە بۆ ئاو دەچڕێ
ئادەی تۆیش لەو سەفەرە شەرابیەتا
چۆڕێ ئاوی ئەکیر سیلقا بنۆشێنە
بۆنی خونچەی
دوا تەمەنمی هەڵگرتووە
تۆیش وەکو من گوێچکەکانت پڕپڕ بکە
لە ئاوی شینی ئەو چەمە و
لێوانلێو ڕەنگم هەڵگرە
ئەی خەرامان ئەوە چی بوو …….
رووبارێك ئاوم بۆ ڕشتی
تا قوولەپێی رۆیشتنت تەڕ بکات و
زوو بێیتەوە
کەچی ماڵت لێ ونبووە و نایەیەوە
ئەو دەمانەی
کەمن سەفەری ڕێم دەکرد
دایکم ئاوی بە دووم دەڕشت
زوو زوو بۆ لای دەهاتمەوە
لە ئامە□زی میهرەبانی دەنامەوە
ئەم سەفەرەت بۆ ئەوەنە بێ کۆتایە
مەگەر نازانی ئەزیزم …
ژانی جەستەم نا بڕێتەوە
چاو لە ڕێگات
لە جێی شەونم
بارانی فرمە□سکی سوێرم
نا بڕێتەوە و
لە سەفەر و ئۆغرتایە